

Любен Каравелов

Хаджи Ничо

Повестта „Хаджи Ничо“ е обнародвана във в. „Свобода“ г. I, бр. 33–47, 8 юли–21 октомври 1870 г. Издадена е и в самостоятелна книжка – „Хаджи Ничо. Истинска повест от Л. Каравелова. Букурещ, 1870.“

Прототип на Хаджи Ничо е ръководителят на Добродетелната дружина Христо Георгиев.

Посвещава се на госпожа Катерина Ценович

I.

Чудна и необяснима комедия е нашият живот... Случвало ли ви се е, мои мили братя, да се поразмислите някога защо човек живее и що той търси на тоя свят? Погледайте на това същество, което се нарича човек, погледайте сами на себе си, погледайте на човеческите тежки мъки и страдания, на неговите огнени старания и безумни стремления, на неговата любов и ненавист, на неговите страхове и радости, користолюбие самолюбие, надежди, подлости, низкости, великодушие и пр., и пр. и помислете си, че това същество, ако не днес, то утре ще да умре и не ще да остави после себе си ни спомен, ни уважение, ни добро име. Не е ли чудно, като погледаш на тоя червек, който се нарича човек, как се той надува с богатството си, с колата си, с мустаките си, с облеклото си и как той иска да му се кланят другите смъртни в това също време, когато е и сам нищо повече освен милионно нищожество? Колко борби, колко страсти, колко мъки, колко гладуване и жадност, а защо? – Да спечели повече пари, да глоби сиромасите, да убие няколко сиромашки семейства, а после – да стане нищо и никакво, да се изгуби като пара или като паяжина, която плува в сухо време по въздухът, и да не остави никакъв спомен, а може и проклетие. А какви вселени, какви геометрически пространства, какви големи планове и предмети се отражават в мозъкът на нищожният човек, комуто твърде често нашата планета се струва като едно парче кал; а като разгледаш по-натъжно работите, то и човекът е такава съща кал, от която се правят и грънците, подниците и кирпичите. Но ако захване човек да си задава повече въпроси „защо и за какво?“, то той ще да иде твърде далеч, напр. той може да попита: „А защо?... Защо са тия планети и комети, тия неподвижни грамади мъртви звезди и тия слънца и месечини със своите мъртви сили и със своето механическо движение? Не за живите същества ли са тия създали? Не за човека ли са тия скопосани? Не за папа Пия, за султанът, за Наполеона, за джелатите и за кръвопийците ли са измайсторисани? Но за какво са тия живи същества? Защо и за какво са тия папи и Наполеони? За какво са балдъвските и битолските просеци? Защо е францuzкият народ? Защо са турците, чокоите, чорбаджиите?“ – That is the question¹, мои братя! В природата, казват философите, няма дума *защо* и *за какво*, в нея всичките неща са на мястото си и нищо не стои и не живее без цел. Добро! Но кой е в

1. „Това е въпросът“ (стих от „Хамлет“ на Шекспир)

състояние да ми каже отдека произлази човеческата безцелност, нискост, нищожество, подлост и пр.? Аз ще оставя на римският събор, на цариградският синод и на атинският университет да разрешават тия тежки въпроси, защото тям е назначено от самата природа да носят очила, и ще се завзема да реша едно нефилософическо и некосмополитическо, но свое народно питане:

– Защо и за какво е на светът хаджи Ничо?

Но преди да захвана да отговарям на това питане, аз трябва да кажа кой е хаджи Ничо и из кой клас на животните той принадлежи по зоологията.

Хаджи Ничо е човек благочестиви, намусени, намръждени, величествени, с една дума, човек чорбаджийствени. Лицето му прилича на пълна месечина, каквато се тя показва на смъртните хора на тринайсетият ден после своето рождение: лице светликаво, лъскаво, мазно и червеникаво, а главното достойнство на това лице е да се потее и зиме, и лете. Но да не помислите, че тоя пот се лее от стъкленият образ на хаджи Нича от физически усилия или от тежки работи. – Не, тоя пот се търкала по Ничовото лице от рахатлък и от мас. Ничовите очета са подпухнали от лой, веждите му са гъсти, боят му е среден, *чувството* голямо и валчесто, и въобще всичката негова фигура представляла нещо с и то и щастливо, мазно и *доволно*, гладко и набито. Подобни хора, както и подобни котараци, можете да видите само в твърде богатите къщи, в манастирските готварници и между докторите и селските чорбаджии. Но твърде често се случва, щото и касапите, по някакви си невидими съдби, имат такива същи физиономии. С една дума, физическите негови красоти се определят твърде просто: махнете му главата и ще да остане една квадратна маса, която е съставена из лой и крехчина.

Хаджи Ничо се смее само тогава, когато е прилично да се смее, т.е. пред своите подчинени той бива важен и ни една жилища на неговото лице не показва евангелическа кротост; пред равните, т.е. пред ония хора, които имат толкова също пари, колкото и той, хаджи Ничо бива весел и сладкообразен. Неговата усмешка има такова свойство, което успива човека и той (човекът) чувствава такова нещо, което прилича на дрямка, подобно усещане се появява у попа или у калугеринът, който, после дългата черковна служба, се връща *во своя си* и лопне първата чаша ракия; или у тоя човек, който е получил наследство; или, най-после, у писателят, който е можал да напише колко-годе остроумна статийка и да ухапе своят брат. Пред по-силните и пред по-богатите хаджи Ничо е просто на просто мекере; пред тях е той ням като риба и каквото и да

говори силният, то хаджията на всичко се съгласява. Например, ако хаджи Ничо отиде при някой консул и консултът му каже, че българите трябва да се преселят на месечината, то Ничо захваща да накарва народът да пътува над облаците, и тежко томува, който каже: „Не бива“ – него Ничо нарича предател, вагабонтин и безумна глава. С една дума, хаджи Ничо е роб на по-силните и по-умните.

Хаджи Ничо е търговец човек, но у него има нещо си, което се нарича чокойско, нотабилско, чорбаджийско, аристократическо, военно и сенаторско. За тия Ничови качества и за неговите физически достойнства той е известен на всичките кабинетни хора и затова политиката е най-голямата храна за неговият ум. Ничо е дотолкова уверен в своите политически способности, щото и сам вече се е уверил, че е роден на тоя свят само и само за големи работи, както Атила беше уверен, че той е назначен от бога да развали светът. Ако Наполеон се разболе, то хаджи Ничо му назначава наследник и определява каква политика трябва да държи тоя наследник, за да може да се удържи на тронът си. Ако Прусия или Англия обяви война на Америка или на Франция, то хаджи Ничо пита:

– А Росията с кого е?

– С Прусия – му отговарят.

– Прусия ще да надвие – говори Ничо и така сладко се ухилва, чега-то е той сам на Бисмарково място.

Хаджи Ничо ходи всяка неделя в черкова, но не ходи, защото му се ходи, а да се покаже на светът и да покаже своето величие. Един философ казал: „Аз се не боя от бога, защото не съм направил никакво зло. Молят се богу само ония хора, които са грешни“. Но хаджи Ничо има много грехове, а ако се не моли, то се не моли по други причини.

Хаджи Ничо обича паричките и затова употребява всичките средства само и само да ги добие. Когато един из консулите му казал, че българите трябва да се преселят на месечината, то хаджи Ничо се съгласил с консултът и обещал се да му помага.

– Хайде да работим – казал консултът.

– Пари трябва, ваше високоблагодие!

– Колко пари трябва?

– По три жълтици за човек.

Парите били дадени в ръцете на хаджията, който на всеки човек дал по една жълтица, а двете трети били скрити в касата му за черни дни. Ако някой намисли да прави черкова, то хаджи Ничо казва:

– Хайде да правиме, ама парите да са у мене... Аз давам триста

жълтици.

Черковата се прави, милостиня се събира, хаджи Ничовото име се чуе, а в касата му капиталът се увеличава от черковните свещи и от процентите на черковните суми.

– Хайде да направим училище – говори хаджията, – за да покажеме на светът, че и ние работиме.

– Хайде – отговарят неговите мекерета и училището се прави повече за хаджийската каса, нежели за народът.

Да кажем накратко, хаджи Ничо е знаменит човек и затова аз трябва да опиша всичкият негов живот.

II.

Произхождението на хаджи Нича е цинцарско. Кир Спирос, бащата на хаджи Нича, се родил в едно село, дека негов баща хаджи Ничов дядо бил ханджия и бакалин.

Хаджи Ничо се родил в Карлово и родил се в тая съща нош, в която умрял баща му. Първият плач на детето бил последни човечески звук, който чул бащата в предсмъртните си агонии. Когато изпуснал той последното си издихание и неговите неподвижни очи се опрели в таванът, то в това също време мъничният Ничо захванал да реве, първи път глътнал той греховни въздух в себе си и първи път се засветили неговите мънички очета; и така, нито синът видял баща си, нито бащата – чедото си, а и двамина били твърде близо един от други: единът едвам захващал да върви по своя човечески път и да греша на светът, а другият вече преминал своята история и изпил и последната чаша... Един живот се появил и – в тая съща секунда – изчезнал други... Така е и всичко на тоя свят!

Сиромахът баща, механджия и бакалин, оставил после себе си твърде нишожно наследство: стара къщица, мънички бостанец, една нива, която твърде рядко се орала, една бъчва с вино, една с оцет и мъничко бурилченце с ракия, три върви бабня, тринайсет въжета, кача с катран, осем оки фурда, една ока червен пипер, сто драма тамян, двајсет и пет лулета и тридесет и един грош готови пари. Както видите, средствата на Ничовата майка били твърде ограничени, а на ръцете ѝ останали освен Нича – две деца: едното мъжко, а другото женско. На вдовицата, която трябвало да храни четири гърла, се представляла перспектива неразкошна и незавидна; пред очите си тя видела сиромашия, а сиромашията водила след себе си и своите другари: горестта и болезните. Ако би била мъжка ръка, която да се завземе да управлява малкото дигенче на кир Спира, то семейството му би могло да се прехрани; но в нашето нещастно отечество вдовиците нямат право, па и не могат, да вършат никаква търговия, а особено да държат хан и механа, дека влизат всякакви хора. Ничов баща бил женен в Карлово и майка му била чиста българка и имала много роднини – и богати, и сиромаси, – но тия гледали повече за себе си, нежели за своята сестра. И така, на Ничова майка било тежко да отгледа децата си; ней трябвало да гласува и да мръзне, да не спи по цели нощи и да измишлява средства, за да се прехрани.

Сиромасите не трябва ни да умират, ни да се раждат, защото за тях никой не плаче и никой ми се не радва! Когато в къщата на Спира Механджията произлезли две явления, т.е. смърт и рождение, то арловчани не обърнали никакво внимание на тия произшествия, чегато нищо необикновено се не случило в тоя градец, чегато не човек умрял и не човек се родил между тях; намерили се само три бабички, един старец, едно момче, което чело псалтир за душата на умрелият, и една калугерка из Сопотският манастир, която тичала ту до родилката, ту до мъртвият, и често се чувал нейният пискунест глас:

– Не плачи, Спировице, не плачи и не нанарявай сърцето си! Със сълзите си ти няма нищо да помогнеш! Бог дал, бог и вземал – така е то! Помисли, че на ръцете ти остават дечица, които ти трябва да отхраниш... Не плачи, бог и радост ще ти даде – не всеки ден сърби и печали...

– Ох, Спиро, Спиро, на кого си мене оставил! – проговорила родителката и пак заплакала. – Никого аз нямам на тоя свят, ни една душа не мисли вече за мене...

– Не грижи се, Спировице, бог ще се погрижи и за тебе, както се той грижи за всяка мушица – шепнела калугерката.

Но както и да е, а Ничо расъл и расъл, порасъл той под зимният мраз и под летните горещини, расъл в калта и под дъждът: тичал бос по снегът в най-големият студ, спал под горещото небе и под сълнечните лучи заедно със свинете, с кучетата и с кокошките; падал няколко пъти из прозорецът, стръколял се по стълбата, ял всякакви треви, даже и гнила, попадал се на роговете воловски и под краката на конете и при всичките тия опасности тоя велик човек останал жив и неповреден за радостта и щастието на Карлово и на всички България. Първите Ничови другари били прасетата, кучетата и гълъбите, с които той разделял своите радости и своите печали. Ничо дотолкова обикнал своите другари, щото с всичкото си сърце се старал да им подражава във всяко едно нещо и да живее така също, както и тия: той се научил твърде хубаво да кукурика като петел и да кудкудяка като кокошка; той се научил твърде живо да подражава на свинете, мисирките, на козите и даже на магарето; а най-после, с кучетата не само че лаял в един тон, но припкал аедно с тях на четири крака ту при вратнята, ту до плетът и лаял, ръжал се и показвал зъбите си на пътешествениците, които минували покрай тяхната къща.

Но да не помислите, че Ничо всякога е живял в приятелски отношения с домашните животни? Не, твърде често се случвало, щото сурата свиня тикала Нича в калта с дългата си зурла, кучето го хапало, котката

го одрасквала, мисирът го кълвал и т.н. и мънички Ничо отстъпвал от бойното поле, отивал при майка си и надувал гайдата си, т.е. ревал като заклан, а честитата му майка, която като всяка жена, ако и да била научена на всякакви музики, но и тя не можела да търпи Ничовата свирня, и затова повдигала ризицата му и шибала го то най-неблагоприятните места. В тия критически минути Ничо ревал дотолкова неприлично, чегато го обливали с гореща вода, а най-последно, тая енергическа разправа имала утешително влияние и неговото загорение и само глухи и дълбокосърдечни хълцанета доказвали, че вълненията му ослабявали и печалите му се разсейвали.

Ничовата майка като всяка вдовица захванала да попейва и когато била весела, то накарвала чедото си да покаже своите изкуства, т.е. да кукурика, да грухти като свиня и даже да плаче.

– Ничо, ходи като наш Шарко! – говорила тя. – Лай, ако искаш да ти дам кисело мляко! Зареви като магаре! Ха де, магарешки сине!

Ничо кукурикал, лаял, лазил на четири крака и пътешествувал назад-напред на одърът или по пезулът.

– Ала ти грочи като прасе! Ти трябва да грочиш и да искаш ядене – казвала Ничовата родителница и давала му няколко плесници. Така вървял Ничовият живот дотогава, дорде му се изпълнили седем години. В тоя негов живот не било нищо, което отделява човекът от добитъкът; ден след ден вървял гладко и еднообразно, чегато за Ничовият живот била съставена програма, извън която той нямал право да престъпи. Когато се изпълнили Ничу седем години, то той захванал да тъгува, да търси нещо си, да върви напред, с една дума, той поискал да живее: прасетата му омръзнали, кокошките и гълъбите захванали малко да го интересуват и само шареното куче не изгубило още неговата дружба. Нему се искало нещо да работи, нещо да прави, нещо да разваля, но какво да прави, какво да разваля? Другите деца в продължение на всичката неделя работили с кървав пот или се учили в училището, а в неделя тия се събирали на улицата и играели различни детински игри; тия игри се харесвали Ничу и той приемал в тях най-голямо участие, но неделя се минавала, децата отивали пак на работа, а Ничо оставал сам. Какво той да прави? Къде да се дене? Ничо измислил нови игри, нови удоволствия, но и тия игри твърде скоро му омръзнали, както омръзва всяко едно изобретение, каквото род то и да бъде, когато няма човек пред кого да се похвали и кому да го покаже. Само две изобретения твърде дълго занимавали Нича: първо, той намислил да прави мънички колца и да впряга в тях *лалугери* (сарбулец); а второ – да лови с капан врябчета.

С първата игра Ничо се занимавал лете, а с втората – зиме. Погледа Ничо дека се крие лалугер и вземе се за работа. Той влякъл с шубурата си вода и вливал я в дупката на лалугерът дотогава, дорде дупката се не напълвала и лалугерът, за да учува живота си, не изскачал из легловището си. Тогава Ничо със своят контош накривал дупката, ловил лалугерът и тичал дома си със своята плячка. Лалугерите не дълго живели и Ничо ходил на лов по полето няколко пъти през неделята и събирал нови трофеи. Но да видехте Нича зиме, когато той курдисваше по снегът своите капани и скриваше се зади вратата, за да наблюдава действията на своите адски машини! Сърцето му се стесняло в гърдите, очите му блестели като у котка, когато тя види някое врабче или някоя мишка, краката му се подкосявали и всичкото му тяло треперело като от треска: той приличал в това време на лисица, която се приближава към някой кочек, в който спят и петли, и кокошки, и патки, и гъски. Но ето врабчетата, които се настървяват от пшеничните зърна, щото били нахвъргани от Ничовата ръка по снегът, че наклекали около капанът, кълвали зърната и подскачали от един капан до други... Ничо закривал очите си и боял се да погледне дотогава, докогато до неговият слух не дошло чуването на капанът и усилията на врабецът да излезе из вилушките му. Тогава Ничо се спускал като сокол, изваждал жертвата си из капанът и с жадно-сияюще лице се наслаждавал със страхът и с предсмъртните мъки на животното. Който би погледал в тия минути Нича, той изведнъж би могъл да разбере, че след време на тоя червяк, или по-правилно да кажа, на това вълче, ще бъде също така мило и драго да задуши и човекът, както сега души врабчето. А в това време се развивал характерът на детето, който трябвало да остане неизменен през всичкия му живот! Но питане е: крив ли е Ничо? Кой ще да даде друго, по-човеческо направление на тоя характер? Истина, че неговата родителница твърде често го жулила, теглила го за ухото и скубала му косата; но тя го била не за това, че той мъчи лалугерите и врабчетата, а за това, че той не иде в махалата да лови кокошки, гъски, и мисирки, даже овни и крави, а лови никому ненужните врабчета и лалугери. Най-напред Ничо се не решава да ходи на такъв лов, но после се уверил, че майка му казва *добри работи*, и дотолкова привикнал да лови чуждите гъски, чегато тия били не по-големи от врабчетата.

III.

Един ден Ничу дошло на ум да хвърга камъни! Той намерил една сиджимка, спрегнал я на двойно, вземал ѝ крайовете в ръката си и турил отдолу камък, с една дума, той направил пращка, и захванал да хвърля. Един от Ничовите камъни така вярно вървял към целта си, щото ударил в гърбът попадията на поп Стояна, която се връщала из черкова и носила в кърпата си две просворчета и за шест пари мекици, за да гости унуките си. Баба попадия захванала да вика и да къдне, като всяка баба попадия, а карловчани, и турци, и българи, я обиколили и захванали да я разпитват по каква причина излизат из гърдите ѝ такива страшни клетви.

– Спировичиният син ме удари... Ох, леле мале, умирам си!... Проклетнику проклети! Зъркелите да си избиеш, да не дочакаш до червеното яйце, да не видиш хаир ни на тоя свят, ни на она! Ох, умирам!...

Неколцина по-стари карловчани се отделили настрана, поговорили между себе си, помахали с ръцете си и поразклатили главите си и най-после се решили да отидат у Спировичини. Потропали тия на вратата и Спировица ги посрещнала с лъжицата в ръка, защото готвила тархана.

– Твоят син щеше да утрепе поп Стояновата попадия – казал дядо Тинко, – а ти и хабер нямаш.

– Аз трябва и тебе, и синът ти да закарам на конакът – казал кир Антон, който някога си бил камзамалин и у него още в онова време станала привычка да плаши всякого с конакът.

– Кой син?... Моят син? Ничо?... Аз жив ще да го закопая в земята, аз ще му отчетя предсмъртната молитва, аз ще го смажа в ръцете си като врабче – викала Спировица и червеняла, и бледняла от яд.

– Не него човек трябва да бие, а тебе – казал Рашко Златарят. – Защо ти не дадеш момчето на някой занаят или на школото да се учи, ами го държиш дома си да прави пакости? Тебе се стои бой, а не нему – повторил Рашко и съветниците отишли по работата си, а Спировица захванала да мисли за детето си.

Ничу се не искало да се учи, но не за това, че не му се харесвало учението, което той още не знаел какво е то нещо, сиво или черно, бяло или червено, а съвсем по други причини. Пред неговите очи не един път ходили бащите и майките по улиците, водили за ухо синовете си и завождали ги в училището, за да ги накаже учителят. Ничо знаел, че

бащите и майките на тия ученици не били из кротките хора, и това го твърде зачудвало; а в тия минути той мислил: „Защо тия хора не дънкат децата си дома, ами ги водят в училището?... Нима училището е конак?“ Но Ничо бил неопитен и не знаел, че бащите и майките бият децата си и дома, но от тоя домашен бой не изляза никакво добро; тям се искало да бъдат децата им наказани в самото училище, защото училището е разсадник на умът и разумът. Следователно училището имало някоя благодетелна сила и сиромасите родители очаквали от него нещо си. У тях дома се не намирало едно от свойствата на нравственото влияние, което е необходимо за децата; тия мислили, че спасителницата на децата им е школската тояга, която трябва да се управлява от умната и учената ръка на учителят. Така мислили простите родители, а честитите учители били уверени, че тяхното назначение на тоя свят е да бъдат джелати и да изпълняват глупавите требования на бащите и на майките; ни на един учител не дохождало на умът, че само нравственото и човечкото влияние е способно да изправи детската развалена (ако само тя е развалена) натура, а не учителските тояги.

Училището било алилодидактическо и наричало се още „Греко-славянско-алилодидактическо училище“, защото гръцкият език бил главният предмет за българското развитие. Ничо най-много обикнал гръцкият език и аритметиката, щото и заставило карловският учител да каже: „Това момченце ще да стане човек, защото само гръцкият език и аритметиката са науки, които дават богатство.“ Ничо мислил така също, както и учителят: „Защо ми са тия български граматика, прилагателни имена, страдателни залози, катехизиси и землеописания? Трябва да се учи това, щото може да ми бъде полезно. Мама ми казва, че на тоя свят само парите са нещо, а всичко друго е нищо и никакво. И наистина, погледайте уйчовите момчета и ще да видите, че мама казва право. Уйчовите момченца са глупави като патета, ала бащите им са богати и затова всеки ги обича, всеки им се радва, всеки ги милва. А мене? Мене никой не ще и да ме знае. Пари трябват, пари“ – говорил Ничо и още на школката столица намислил да бъде или могат търговец, или сарафин. И така, в Ничовата глава още в училището се развили богати планове и дебели идеи, които намирали за себе си още по-голяма храна из следующите случаи. Богатите и охранените ученици, Ничовите другари, не обичали Нича: първо, защото той бил сиромах и мършав, а друго, че той бил лукав, зъл, завистлив и хайдуковат; сиромашките и слабите ученици ненавиждали Нича затова, защото той се обхождал с тях темерлански, т.е. щипал ги, бил ги и разкървявал носовете им. От стъклените и

лукавите Ничови очета се плашили всичките ученици, защото тия твърде често изпитвали зверството им. Ничо бил доброволен шпионин на учителят и ни един из учениците не бил дотолкова способен да наковлади и кривите, и правите, отколкото Ничо. Веднъж децата хванали две мухи, четисали ги с един косъм и пуснали ги да хвърчат. Мухите кацнали на учителският ръкав. Учителят, като всеки учител в алилодидактическите училища, прощавал твърде много на учениците си, но игрите страшно запрещавал.

– Кой е везал тия мухи? – извикал учителят.

Всичките ученици мълчали, човъркали носовете си, хапели езиците си и устните си и подсмърчали.

– Живи ще да ви одера! – извикал учителят. – Ако ми не кажете кой е везал мухите... Напред всинца ви ще да бия на фалага...

Ничо се изправил пред учителя и извикал със своят овчи глас:

– Учителя, аз видях, че Марин Нешин пусна пет мухи...

Разбира се, че Марин бил бит.

Учениците твърде добре знаели, че мухите били хванати и четисани от Кънча Недьова, а не от Марина, и от това време тия още повече възненавидели Нича. „Предател, Юда Искариотски!“ – говорили тия. По-голямата част от учениците били търговски синове, които порасли в Карлово и рядко излизали вън из градът, рядко тия виждали българската природа, която оживява всичкото същество на човекът и която отрезвява неговият ум. Родителите се бояли да не направят турците някое зло на децата им и не пускали ги да излязат по вън; бабите им разказвали приказници за самодивите, за седемте царици, за трите златни ябълки, за орехчето и пр.; дядовете им пели за Марка и за Стояна, а майките им и бащите им ги учили ум и разум. У децата се развивала фантацията, тия мислили да станат марковци и стояновци, да се бият с Муса Кеседжия или с арапинът и бързали да растат и да изпълнят своите цели. Не такива планове се въртели в Ничовата глава: Ничо слушал от майка си, че трябват пари, че хората живеят богато, а Ничовата майка живее сиромашки, че чуждото имане е твърде сладко, а свое тя няма, и Ничо захванал с умът си да брой пари, да купува и да продава, да лъже и да обмерва и съвсем се уверил, че сиромашът не е човек, а сиромашията е безчестие. И така, Ничо възлюбил богатството и употребял всичките си сили да събере детинско богатство, т.е. да пояде чуждите мангъри. Още в училището Ничо вече бил и търговец, и сарафин: той продавал на децата пера, хартия, букварчета, калиграфии, плакени кондили, моливи и пр.; давал им стока на вяра и взимал от тях проценти; после откривал

от покупателите си своята собствена стока и препродавал им я втори и трети път, а от това излязло, че и стоката му била стока, и парите – пари, т.е. и вълците били сити, и овцете – цели.

Когато Спировица завела чедото си в училището и чедото ѝ заплакало, то тя му казала: „Учи се добре и никой няма да те бие и да ти се кара“. И наистина, не преминало много време и Ничо постигнал майчината си мъдрост и съставил си такова едно мнение: „Учителите са зли хора и обичат да бият, но ако човек се учи добре, то и наказание няма“. Ничо видял с очите си, че ленивите търпели най-много и от учителите, и от учениците, но той не можал да разбере, че учителите и учениците притеснявали ленивите не за това, че тия са лениви, а защото „на гуреливите цъкат и свраките“, и че учителите и учениците от всичкото си сърце се стараят да тъпчат в калта ония нещастни деца, които и без това са потънали до ушите в блатото и не могат из него да излязат. За да се повдигне един ученик над другите ученици, то трябвало да се учи прилежно и да изучава науст таблиците като папагал. Ничо разбрал тая мъдрост и учил се прилежно; той се учил не да знае и да научи, а да избегне учителските наказания и ученическите присмивания, да удовлетвори своето мъничко самолюбие и да бъде главен над другите. Разбира се, че прилежанието, когато то произлиза от подобни доводи, почти всякога бива повърхностно и шантаво; ученикът никога не приготвя урокът си, когато той знае, че учителят му навярно не ще да го изпитва. Твърде малцина разбират учението с разумната негова страна, но тия ученици почти всякога не знаят добре уроците си, т.е. тия не са в състояние да бъдат папагали. Обикновено бива, че тия способни и самостоятелни деца биват последни в училището, учителите ги не хвалят, а другарите им гледат на тях с презрение. И така, Ничо всякога изучавал урокът си и затова в алилодидактическото училище бил наречен главен, 1/4 гимназията – поддидаскал. Когато той бил главен, то записвал почти всичките ученици „безчинници“, „блядословци“ и „непокорни“ и давал им воля да се откупят за пет, за десет или за двайсет вули (билети, мангъри) – според вината на ученикът. Разбира се, че тия вули се връщали пак в кесията на учениците, когато тия му давали за тях чисти пари. С една дума, Ничо бил чисти сарафин и способен търговец още от детинството си.

IV.

Във всяко едно общество има хора, у които честолюбието заглушава всичките други потребности и стремления, и то става до такава степен преобладаваща страст, щото всичките други човечески чувства се изритват настрана като нещо съвсем непотребно. Наистина, че ние не можеме да охарактеризуваме самото общество с това, ако в неговата околност живеят подобни хора: тия хора го така също малко характеризуват, както и това, че в неговото семейство има добродушни, мършави, тлъсти и волообразни лица. Подобни хора ние можеме срещна и в най-напредналите и най-образованите, и в най-дивите и най-варварските общества; но обществото се характеризова с това, как тия хора мислят и как работят. В здравите общества честолюбивият човек по-напред от всичко мисли да извърши такива неща, които да помагат на неговото честолюбие; той се старае с всичките си сили да направи на народът повече услуги, да увеличи сумата на своите благодеяния или да увеличи сумата на народното благосъстояние, защото само с тоя начин честолюбците могат да се възвисят. От човека, който неправилно разбира своите нравствени обязанности, той ще да се отличава само с това, че не ще бѣзсъвестно да се ползува за своето възвишение от народните слабости и предразсъдки; но пак ще да презира народната воля с такова също усърдие, с каквото принася и полза. Има на светът и такива хора, които посвещават всичките свои способности само и само за това, за да увеличават своите капитали, да събират повече пари и с позволителни, и с непозволителни средства да отнимават чуждото с всякакви подли начини, да ограбват черковите, училищата, манастирите и всяко обществено заведение. Тия хора ценят човекът само тогава, когато той е богат, и презират го, когато е той сиромас; тия позволяват човеку да открадне, да излъже и да продаде баща си и майка си, почитат го, когато той оскърби брата си и когато обере другарите си и познайниците си, но презират го и ненавиждат го, когато той няма пари; тия всякого подозреват, за всякого мислят, че е нечестен и ме душата на всякого трябва да е нечиста, а съвестта му окаляна, и ни един човек не е в състояние да им докаже, че на светът има честни и възвишени характери, които презират големите богатства от всичкото си сърце и готови са да работят за общото добро, без да искат какво и да е възнаграждение. Обществото ние не можеме да характеризоваме и с тия лица, но ако тяхното количество

е голямо, то обикновено казваме, че обществото още не е съзряло и може да уважава това, щото би трябвало да презира.

За честолюбивите хора обществото въобще говори: „Тоя и тоя човек е направил на народа голямо добро, но това добро е за нас твърде скъпо“. За сребролюбивите хора казват: „Той е богат и всичко може да направи, но душата му е подла зверско. Да пази господ от такива хора!“ Знаят техните лошивини и пак ги почитат! Честолюбците искат да бъдат народни диктатори, да повеляват на народът, да накарват другите да уважават мнението им, да им не противоречат и да се награждават от народът царски; а сребролюбивите хора желаят да държат всичкия свят в ръката си, а светът да преклонява коленете си пред тяхно високопресвещенство, защото тия служат в храмът на позлатеният идол. Тия два класа хора съществуват само в Западна и Северна Европа, но днес, за нашето българско нещастие, тия захванаха да се раждат и у нас.

Наш хаджи Ничо принадлежи в числото на вторият клас. Когато свършил учението си, Ничо постъпил в уйчовите си дигени и там продавал, крал и обмеривал дотолкова, щото в продължението на пет години той успял да спечели някоя пара и да стане самостоятелен търговец. Един немски пътешественик, Колл, говори за българите: „Българинът работи като вол, събира като пчела, а живее като свиня“. Така събирал и живял и Ничо; той никога си не доспивал, не доядал, не допивал и печелил, и печелил.

Най-напред отворил свое дигенче, в което имал всевъзможни стоки: в дигенчето му били чували с фасул и ориз, с кукуруз и просо, с ечемик и кафе; били различни игралки и украшения за селянките; били платна, американи, хасета, читове и разноцветни шалии – това са били главните предмети; но той водил още скришна търговия, т.е. продавал пушки, пищови, барут и куршуми; продавал коне и волове, които трампил с турците за *арнаутки* и за видински ножове и от тая стока имал най-големите си доходи. Някои из тия добитъчета били откраднати от християните и носили белезите на своите по-напреднали владетели на ушите си, на роговете си и на руната си, но това твърде малко безпокоило Нича.

Може някому да се покаже чудно как е могла да става в Карлово подобна търговия и затова аз трябва да поговоря за тоя предмет по-пространно. Жителите из един пашалък сами ободряват турските конекрадци и волокрадци, като купуват откраднати стоки из други пашалък. Жителите на пловдивският пашалък доброволно и безгрижно купуват тоя добитък, който е откраднат из Едренският пашалък, а жителите в

Едренският – щото е откраднато в Пловдивският. Тая търговия се счита съвършено свободна, законна и позволителна, или барем се произво­ди безпрепятствено.

И така, Ничо богатял и богатял, и твърде скоро станал голям търговец, а на душата му се събирал грях, подлост след подлост и гнусавина след гнусавина.

– Ничо добре върви и пари спечели – говорил Никола Златаринът, който имал обичай всякога да се смее, всякога да се радва на чуждото щастие и всякога да хвали, когото и да е.

– Такива хора като Нича всякога разбогатяват и всякога биват щастливи. Нима не видиш с какви средства печели тоя Ничо? Той ни майка си, ни роднините си, ни приятелите си не е пожалил; всякога е той ограбил, всякога е обидил – казал Курт Клисарят и прекръстил се, чегато го­ворил не за Нича, а за нечистият дух.

– Аз чух от Неда Стрезовичина, че Ничо прави търговия и с дяво­лите... Неда видяла как седем дявола стояли на Ничовата къща, па влез­ли в коминът и слезли в дигенят му. Ничо им продавал катран, да мъчат с него хората, а дяволите му дали един шиник жълтици – казала Тинка, жената на Курта Клисарят, която била твърде богомолна жена и която твърде много обичала калугерите и калугерките.

– Аз не зная има ли Ничо работа с дяволите и продавал ли им е кат­ран, зная само това, че той е разплакал хиляди хора... Нека хорските па­ри му заседнат в гърлото и да го задавят! Нека казва кой що ще, а бог ще да накаже тоя злочинец, и ще дойде време, когато тоя проклети Ничо ще да избълва хорските сълзи – казал Курт и още веднъж се прекръстил.

– Казват, че Ничо вземал от стрина си герданът и ривцето ѝ, и обе­щал ѝ се да ѝ дава голяма лихва; а когато на стрина му дотрябвали пари и тя дошла да си иска парите, то Ничо ѝ рекъл, че той не ѝ е дължен ни парà, защото я е хранил и обувал – казала Тинка.

– Да го убие господ и да го порази, ако само той е направил такова зло! – казал Никола.

– А ти още не вярваш! – се почудила Тинка. – А знаеш ли ти, че тоя проклети Ничо и неговите уйчови и храмът божи обкрадоха? Захванаха нашите граждани да градят черкова и направиха Пърльовците епитропи, а Пърльовците, които са уйчови на Нича, направили своя сестрин син економ и хазнатарин. Ничо изписвал камъни чак из Влашко, продавал ги на черковата за двойна цена и задържал една голяма сума за своите трудове, за комисион. В Пловдив камъните се продават по петдесет гро­ша, а карловчани ги купиха от Нича по сто и петдесет. Освен това

Пърльовците, които бяха Ничови ортаци, изядоха до триста хиляди гроша черковни пари. Черковният капитал беше даден тям като на богати хора, за да правят търговия и да плащат на черковата проценти, а когато дотрябваха парите, то Пърльовците извадиха и дадоха на карловчани за триста хиляди гроша изгубени тимисюци и помолиха ги да си съберат сами парите. Карловчани се почудиха, като чуха това, и попитаха Пърльовците, Нича и съдружие: „А няма ли у вас чисти капитал?“ – „Няма – отговорили тия, – вие ни дадохте черковните пари да ги дадем с файда и ние ги дадохме“. И така Пърльовци, колкото пари изгубили от своята търговия, то си ги вземали из черковата, а черковата трябвало да вади ония *батаци*, които е изгубил американецът и маслините. Такива са тия хора, които байо Никола хвали, че били станали богати. Който се не бои, че ще му почернее образът и ще го заплъют и прокълнат хората, то той скоро разбогатява.

В това също време Ничо седял и мислил: „Аз намислих да бъда богат и ще бъда богат. Истина, че съвестта ми ме гризе малко, ала то нищо не е – всичко минава и забравя се... Не зная какъв съм аз човек, а не можа да търпя ония, които са *по-богати* и *по-честити* от мене. Уйчовите ми са по-богати от мене, ала аз и тям ще да подлея вода. Аз трябва да съм, аз...“

Ето какъв е първоначалният исторически живот на хаджи Нича, когото аз избрах за главен херой в моята повест и когото желая да изведа пред светът в следующите глави и да опиша неговите психологически, физиологически и нравствени достойнства.

V.

В една от букурещките болярски улици стърчала стара и голяма къща, в която живели седем чифутски семейства, кундурджия немец, една перачка, един влах площальон из Трансилвания и два българина, които продавали в Букурещ пазарджишки, кипърски и солунски продукти, т.е. ориз, лимони и маслини. Освен тия живи същества, в тая къща, на долния кат, се намирали три дигеня, една механа и една друга квартира, в която проводили дните си твърде съмнителни хора. Тая къща като всяко нещо била някога си нова и хубава. В нея царствувала разкош и интриги, в нея се решавали големи и важни политически въпроси; а сега тя вече остаряла и като всяко старо нещо била оставена от господарите си без особено внимание: господарите ѝ я виждали и радвали ѝ се само тогава, когато събирали кириите. Най-напред разрушителното време я разлюляло настрана, а после някак си я разширило и заровило нейното основание дълбоко в земята; като сухи старчески очи гледали нейните многочислени прозорци, на които отдавна вече лютите и мокрите зимни виелици и есенните дъждове и бури поизмили и по-изветрили вапцаниците някога си техни черчевета. По покривът и по стрехите расла вече тревица: високите и почернели комини се полуразвалили и представляли удобно местенце за гаргите и за врабците, за да вият своите гнезда... Мрачно и сурово изглеждало това черно здание, което изобразявало из себе си – тъжно подобие – на глух и сяп човек, който е вече жив умрял, и когото нищо човеческо не докача, нищо го не весели и нищо не безпокои: стои той като гробница на кръстопът и напминава със своето съществуване, че в тая нищожна развалина преди време кипял живот и вълнували се страсти... Около тая развалина се градили нови къщи, събаряли се старите – по повелението на градското управление, – пробивали се улици, градът расъл, а тая къща стояла навъсена и не унищожавала се, не падала. С насмешка гледали на нея новите къщи, но тя не чувала и нехаела. Около таз къща расли големи дървета, плесен и гъст бурен царствували навсякъде, и всичко изобразявало старост и гнилоост. В тая къща живеел наш хаджи Ничо, който сега не е вече карловски дигенджия, а всемирни търговец.

Бил вечер и слънцето захождало. Букурещките улици оживели и хората се разшавали после дневната горещина. Комическата пиеса вървяла подръка с тежката драма, самоуважающата се и

самонаслаждащата се подлост вървяла с разбитият и изгубеният за всякога живот; страшливият офицер тъпкал калта заедно с изпитият и полумървият солдат; нечистият селянин и нерешеният возар вървели след всемирната жена, която била облечена като Помпадур, тлъстият поп и шарлатанолицият грък-болярин вървели по дирята на нещастния селянин, който отивал да купи на децата си за пет бана обуща... Говор, смях, глупави речи, белила и червенила, дълги копринени шлефи, бърбенета, фъфлене, предумванета, беззащитна ропот, плашливо дъхане, силна и глуха кашлица и предсмъртни пышканета са съединявали в един страшни концерт и издавали разнородни звукове под това ясно небе. Разкошен е Букурещ, а по-разкошни са неговите дами и кавалери. Разкошеството у грубите и неразвитите народи се заключава в празния блясък и в лъжовната позлата; разкошеството у здравите, развитие и свободните народи е доведено до една такава точка, която облеснява живота на човека, дава му средства да се не занимава с празни занятия и чува здравето му; разкошеството във времената на падението служи само на пророкът, на празната разточителност. Букурещката аристокрация се намира в последната категория.

Между уличните люде вървяла и бързала една млада девойчица, която на нищо не обръщала внимание и нищо я не интересувало. Тая девойчица била хубавичка и гиздавичка. Големите и черните ѝ очи, които били ту замислени, ту изведнъж приемали безпокойни и тревожни поглед, гледали право, невинно и искрено; дългичкият ѝ с малки гърбец нос бил действително прекрасен; не много тлъстите ѝ устни представляли страстна натура; копринената, черната и къдрата ѝ косица била голяма редкост, а всичките тия неща съставяли голямо украшение на тая и без това хубава главица. Бой тя имала средни, била добре развита, но тялото ѝ било слабо и болезнено. Някакво си предвременно утомление и умереност се видели на лицето ѝ, в снагата ѝ, в ходът ѝ, в обръщането ѝ – тия свойства тя получила наследство от своето горчиво прошедшее; ако тя и да се веселила, както и другите хора, ако и да се смяла безгрижно и детски, но в нейната веселба и в нейният смях почти всякога звънтяла тъжна и унила нотица. Но най-прекрасната нейна хубавина била усмивката ѝ – тиха, нежна и безконечна добра, – в нея се скривала душа любяща и открита за всичко, щото било добро и истинско хубаво; тя била готова на всякакви жертви и на всякакви борби и нещастия, и...

Девойчицата се запряла пред старата и голяма къща, погледала към прозорците, погледала си краката, погледала небето, погледала насамнататък, въздъхнала два-три пъти и замислила се. А божият свят бил

широк и пространен! Девоицицата погледала пак към прозорците и две едри сълзи ѝ потекли из очите – само две. А лучезарните и пурпурните облаци в това време приемали такива фантастически форми, каквито са възможни само в приказките! Девоицицата погледнала и на това великолепно небе, но погледала с такава тъга, която съвсем хармонизирала вечерната или нощната красота. Мислите ѝ се бъркали в главата и тя проговорила:

– Да вляза или да не влизам? Боже, дай ми разум, научи ме що да правя! Моят живот и без тия мъки е твърде тежък, така е той тежък, щото освен горчивини и страдания, аз нищо на светът не познавам! Но нищо!... Аз ще да се хвърля с главата напред против моята собствена воля и ще да се предам в ръцете му, па после щото бъде, нека да бъде... По-добре мечти и безумие, нежели хладни и нечовечески страдания!

И девоичето влязло в къщата и потропало на вратата, която водила в квартирата на хаджи Нича.

В това същото време, когато произходило всичко това, хаджи Ничо си готвил вечеря, т.е. пържил си джигер. Когато джигерът бил опържен, то Ничо взел едно парченце хляб, захванал с него да чисти тиганята и да го свива в устата си. Недалече от Ничо стоял Пахом Катранджият и чистил ориз за пилаф. Този ориз бил набран в онова време, когато Пахом помел дигенят и поотърсил чувалите, из които ориза бил отдална вече продаден.

Когато Ничо калаисвал тиганя, то Пахом гледал на своят чорбаджия като керкенец, когато той гледал малките пилета или младите ластавичета, и мислил си:

„Моят чорбаджия скоро ще захване да си яде и подлогите от цървулите. Гледай как олизва тиганята, чегато иска да я измие за велики пости. Проклет човек – и джигерът ще да изяде, и тиганята излизва, и пак е гладен. Ех, кога ли ще и аз да бъда богат като Нича! Когато аз бъда богат, то ще да ям все средата на лукът, а кориците му ще да давам на измекаряте си, а пък когато се ожения – на жената си. Тоя проклети Ничо все яде на лукът средата, а мене дава лощунките. Завчера щеше да ме убие, че съм изял една литра халва и един самун хляб. «Я дай и мене малко хляб и малко халва» – ми каза. «Няма веке» – му рекох. «Как няма? Ти всичкият самун ли си оплескал?» – казва. «Всичкият» – му казах. «Да те отрови!» – казва. – Лоша е нашата *патка с потури*, когато се тя разсърди“.

Пахом Катранджият, който служил, както читателите вече видят, у Нича, наричал своя господар *патка с потури*, защото Ничо носил

широки и карловски потури, жълт вълнен пояс, бяло либаде и карловска шубура, която имала на върхът голяма пъпка, а первазът ѝ бил обшит с кадифе. Тая шубура била дотолкова корава, щото Ничовите уши били почти всякога залепени за главата му и приличали на дебела петура, из която немците си правят супа, а гърците – макарони. Под либадето Ничо носил шамаладжена антерия, която се закопчавала под брадата му с две петелки, които били украсени с две мерджанчета; освен това тая антерия била поръбена с такива тегелчета и с такива кенета, които приличали на симид.

– Пахоме бре, я иди виж кой тропа на вратата! – казал Ничо.

Пахомия отишел, отворил вратата, па скоро се върнал назад и рекъл:

– Дошла е Маргьолица.

– А-а-а! – казал Ничо, па оставил лъжицата, с която мислил да разбърка пилафът, и излязъл.

VI.

Одаята, в която живял хаджи Ничо, била варосана в 1821 година с жълта боя, но тая боя приняла някакъв си жълтопепелни цвят, такъв същи цвят има кожата на дланта у арапите; освен тая боя стените на одаята били нашарени с червени цветя, които принадлежали на по-новата епоха, т.е. тия били произведение на Пахома, който със своя юнашки указателни пръст правил сражения с дървениците. На дясната страна, между прозорците, се намирало едно огледало, което било нацвъкано от мухите и което имало дървени черचेвета от орехово дърво. Това знаменито огледало отражавало предметите в съвършено превратен вид: старците ставали млади, жените – мъже, окатите – слепи, кривоносите – хубавици и у всекиго из тях шията ставала дълга като у лебедите. Освен това украшение, в одаята на хаджи Нича съществувало канапе, което било купено от един стар евреин заедно с огледалото, и затова то било направено из орехово дърво и покрито с вълнено червено сукно, което било изтъкано на кутийки. На това канапе било постлано синьо ямболско кебе, а на едната му страна била турена дълга възглавница, която била обшита с морав чит и която от едната страна била нашарена с къдрави лъкатушки. На това канапе спал и почивал хаджи Ничо после дневните трудове. До противоположната на канапето стена стърчал един бял стол, на който се намирала една чиния, една набодка, която имала само два зъба, една дървена светогорска лъжица и в една книжка сол. До вратата били натрупани оризени чували, а над тях бил хвърлен един кюрк, на който полите били подплатени с черни, а гърбът му с бели кожи и едно чердже, което било изтъкано с черна, жълта, червена и бяла вълна. Тия халища били донесени из Търново и принадлежали Пахому. Прибавете към всичките тия неща още три столове, из които единът бил на три крака, и ще имате точни сведения за квартирата на хаджи Нича! А хаджи Ничо все печелил и печелил!

– Отдавна аз не съм те видял – казал хаджи Ничо на своята гостенка, която Пахом нарекъл Маргьолица, и погледнал я маслено в очите.

– Аз мислех съвсем вече да не дохождам при тебе, ала се не утърпях и дойдох пак – каза Маргьолица и погледнала си на пръстите.

– Защо да не дохождаш? Аз искам да дохождаш. Мене ми е драго, когато ти дохождаш, защото аз те обичам – казал хаджията.

– Ако да беше ме обичал, то завчера не щеше да ме изгониш из

къщата си! Аз ти казах, че майка ми умира от глад, а ти вече помисли, че ще ти искам пари назаем, и изгони ме! Ти твърде добре знаеш как те аз обичам; ти знаеш, че аз оставих и майка, и баща, и оставих ги само и само заради тебе; ти знаеш, че аз съм забравила и на срам, и на грях, и на всичко само и само да угодя тебе, а ти?...

– Аз завчера се пошегувах, а ти помисли, че ти говоря истина, и разсърди се! – казал Ничо и хванал Маргьолица за ръката.

– Послушай ме, Ничо, какво аз искам да те попитам и отговори с чисто сърце на моите думи: обичаш ли ти мене барем малко? Желаете ли ме и желаете ли ми доброто? – казала Маргьолица.

– Аз съм ти хилядо пъти казвал, че те обичам, па ти казвам и днес, че те обичам повече от всичките други жени на светът – казал хаджи Ничо. И той говорил искрено, обичал я по *хаджиничовски*.

Такива хора, какъвто бил хаджи Ничо, когато вземат в къщата си жена, даже когато се женят или когато купуват майка на децата си, то желаят да купят не жена, не майка, не *любовница*, а работница и робиня, която тия употребяват за най-тежки работи: да сече дърва, да пече и да готви, да носи вода, да им мие краката, да им постила постелята и пр. Когато работницата свърши своите тежки трудове, тогава владетелят ѝ я удостоява или дава ѝ чест да служи за неговото наслаждение и за неговите веселия; а в тия минути той гледа на нея не другоаче, освен като развратник на публична жена. Хаджи Ничо не бил крив, че неговата любов имала такъв, а не други характер, защото всичкото общество, в което той живял, гледало на жената така също, както и той, т.е. обществото гледало на майките си като на машини, които им дали живот; на жените си като на оръдия, които давали живот на децата им; а на дъщерите си – като на нещо съвсем непотребно, което трябвало да се отгледа надвнатри и да се изгони из къщата им. Ако и Ничо да обичал Маргьолица човечески, той я обичал само дотогава, докато тя още не му се предавала в ръцете и когато тя още мислила за него, че той е честен човек. Преди да прелъсти девойчето, Ничо му говорил:

– Аз съм богат и ще те облека в коприна и злато. Ти ми казваш, че майка ти е сиромашкиня и няма дека да живее и с какво да се прехрани; но аз съм богат и ще да ѝ хвана къща за живеене, а така също аз ще ѝ дам пари да се прехрани.

Но когато Маргьолица била съблазнена и обезчестена, то хаджията ѝ говорил:

– Хайде, поседи малко с мене, па си върви, защото аз ще ида на гости у един твърде богат човек, от когото имам големи интереси.

Но Маргьолица имала съвсем противоположна с Нича душа: тя имала твърде честно и благородно сърце и затова, когато се отдавала в ръцете на Нича, то тя говорила така:

– Аз съм предала и сърцето си, и душата си нему; аз всичко вече заборавах под целувката на неговите устни, аз чувствавах, че умирам от животелна смърт, от лъчите на неговия поглед. Да, аз те обичам, мой Ничо! Аз те обичам и готова съм душата си да дам за тебе! Ако е моята любов престъпление, то аз сама ще претърпя и наказание за него. Нима аз мога да умра, без да изпитам що е живот? После цели години горчиви мъки, страдания, отвращения и неволни срам, нима аз съм длъжна да червенея затова, че сърцето ми се е препълнило и че женствеността още не е умряла в мене? Не, не, аз не червенея. Аз съм твоя, мой драги, аз съм твоя до гробната дъска! Стискай ме в своите обятия, стисни ме колкото можеш по-силно и разрови моето сърце. Там е всичкото твое: взимай, взимай, щото там найдеш, а аз ще ти кажа за това „благодаря“. Аз с тебе живея, аз с тебе се възродих на тоя свят. Ти ще да бъдеш отсега мой мъж, мой любовник, всичко мое. Нищо друго не лежи на моето сърце освен една нежност и едно име, а това име си *ти*. Тебе само аз желая и очаквам, защото освен тебе и моята майка аз нямам нищо на светът. Никога аз не съм изпитала любов и нежност и затова всичката сили на любовта се е събрала сега в мене. О, моето сърце е много страдало...

Твърде скоро Маргьолица разбрала, че нейното положение не било положение на едно младо и хубавичко девойче, което обича и го обичат, а положение на една просякиня, която простира ръка си и проси милостиня; но тя се мъчила и надеяла се...

Уверяват, че надеждата угасва само заедно с животът – но това е парадокс.

Маргьолица била дъщеря на един българин брашнарин, който умрял твърде рано и оставил на жената си една къщица в Табаците и една дъщеря, която трябвало да се отгледа и да ѝ се наиде мъж. Зиме и вдовицата, и малката дъщеря на брашнаринът работили и прехраняли се; но Маргьолица расла сама и нямала другарки, с които да дели своите радости и печели, и затова характерът и принял меланхолически и печални вид. Майка ѝ, на която било криво всяко едно нещо, твърде често бърбрала, карала се, сърдила се, плакала и проклинала светът, дорде най-после се разболяла и ослепяла. Тогава мъничка Маргьолица останала сама на светът и обязана била да храни и себе си, и сляпата си майка. Тежки били на Маргьолица зимните вечери и безлюдната тишина, а особено

била тежка нейната работа. Лете ѝ било малко по-добре и по-весело. Понякога още от зора отивала тя в своята мъничка градинка, под вишњята – единствено дръвце, което украсяло тяхното неголямо царство. Лежала тя на тревата и гледала нагоре: слънцето още не успяло да изсуши росата, нейните чисти капки треперат на листето, на стръкчетата на цветето и по шумките на вишњята. Ето турчин-кукурчин лази по вишњята със своите червени криле и със своите черни мустаки; ето божата кравица пътува от листо на листо и клати си мустаките; мравекът тътре едно мъничко пясъче, а други му върви насреща, и като се позпрат на един миг и двамината, то пак продължават своя път, а гъстият бурен расте при техния път и покрива го с листето си така, щото трудолюбивите работници ходят под гъста сянка да си търсят храна. *Слънчицето* седи в лулето на цветето и неподвижно изпълнява своите обязанности, т.е. храни се от цветните сокове... Пишат комарите, хвърчат мухи, врабци прехвъркват и безпрестанно цвърчат като цигани пред механата; близо нейде си брънчи пчела... Маргьолица лежи на тревата, внимателно се прислушва и чуе, че около нея съществува човешки живот със своята жива дейтелност – къса си тя кишлек, яде тере, калофер и пера от лукът, с внимание разгледва Маргьолица всяко едно цветице и всяка една тревица; високо под небето плува леко като пара бяло облаче: радва му се Маргьолица и с всичките си гърди вдъхва в себе си чисти утринни въздух... Или захване да тича из градината: и тича тя весело, тича свободно, тича по пътеката и по вадичките, само на лехите тя не стъпя, за да не сгази нещо. Така тя блаженствувала, дорде я не викне майка ѝ:

– Стига, стига, Маргьолице, стига си тичала като луда! Хайде, ела дома и вземи се за работа! Трябва да се работи, а ти цели ден тичаш из градината.

Жената на брашнаринът – трябва да забележа това – била намерена да направи едно такова чудо, щото дъщеря ѝ да бъде или чокойка, или барем жена на някой богат търговец, т.е. да бъде дъщерята по-добра и по-щастлива от майка си, но брашнарката не знаела само с какви средства и с какъв начин да изпълни своето желание. Маргьолица била всякога непрана и нересана – но затова не трябва и да говори човек, – нея не било възможно да си представи някой без кал и без нечистота. Но майка ѝ я китила понякогаж, мила я, ресала ѝ черната косица и завивала я на пръстенчета, и обличала я в единственото нейно чисто рокленце, което било ушито из червен чит с бели звездици, и радвала се на своето дете... Тя мечтала за бъдещето на своето единаче...

VII.

Почти пет столетия се изминаха, а българският народ търпи тежки мъки и страдания; почти пет столетия отидоха във вечност, а българинът не може да каже, че е имал в живота си светъл и радостен ден. Всеки здравомислещ човек се чуди как е можал да оцелее нашият бедни народ и как е можал той до днес да удържи своето човеческо достойнство. Аз мисля, че ако българите са останали до днес цели и неповредими, то главното за това условие е била някаква си неопределена надежда и някакви вяра в бъдещето. Но на кого са се тия надеяли досега? От кого са очаквали помощ и поддръжка?

1848 година разбуди заспалите и полумъртви народи по всички Европа, събуди и нас българите. От онова време българите оживяха, бъдещето им се засвети с няколко приятни и мили лъчи, а тайнственото, или да кажа по-просто, инстинктивното предчувствие им заговори, че е настанало вече време да се освободят от турското и гръцкото тиранство. Черногорците, които един от най-учените немци нарича хайдуци и главорези, изгряха като слънце на своите планини, обиколиха Жабляк и изпразниха първата пушка, която превъзвести на всичките християни в Турция, че времето е вече настало. Аз можех тука да говоря твърде много за влиянието, което са имали черногорците между другите поробени народности в Турция, но ще се огранича само с това, ако изкажа за тях своето убеждение кратко и ясно: тия са храбри, силни, народолюбиви, приятели на правдата и сеятели на свободата. Въобще тия са най-достойно за уважение племе между всичките славяни. Жаблянската битка, в която погина такова множество турци, показа и на българите, че техните господари не са за нищо друго, освен да ядат пилаф, да пият ракия и да си пушат лулите.

Но ето че настана и 1852 година. Генерал Меншиков дойде в Цариград да освобождава християните в Турция и да спасява *Божии гроб* от агарянските ръце. Българите помислиха, че вече денят на тяхната свобода е настанал и захванаха да се приготвяват, за да спасят своето отечество; българите помислиха, че Меншиков е месия на тяхната свобода, и повярваха, че Николай Павлович дохожда със своите армии не да поробява, а да спасява. Българите още не знаеха, че ония хора, от които тия очакваха помощ, спасение и избавление, приличат на римските сенатори, които ненавиждаха Цезаря, но в същото време тия сами бяха по-

големи тирани от него: тия горещо и фанатически поддържаха своите собствени аристократически права, горделиво и безсъвестно си играеха с народът и управляваха своите роби и робини с помощта на камшикът и на въжето; българите още не знаеха, че руският народ във времената на Меншиков търпеше по-тежко и по-гнуснаво робство, нежели българският; българите още не знаеха, че русите се продаваха като говеда на пазарят, и че тия трябва да благодарят само на Александра II, който ги избави от това срамотно робуване. Но както и да е, а българите се разшавали и надеяли се, защото тия още не били познати с Мациниевото изречение: „Вие търсите свобода от французкият император, който е най-голям неин враг. Ако би Наполеон III желал да ви види свободни и ако да му е скъпа свободата, той щеше да освободи своя народ, па после вас.“

Разшавал се и хаджи Ничо и захванал да мечтае за големи работи. На българският народ било тежко и той търсил щастие и добро; а хаджи Ничо бил убежден, че животът е прекрасен и разхождал се по него острожно, той с такт търсил такова място, на което трябвало да стъпи и с голямо внимание избягвал всяко камъче и всеки трън. У него не била нито любов към българската свобода, нито желание да види освободен народът си, а само му се искало да е *той* и да държи парите, следователно и той търсил щастие и добро.

В това също време, когато България се вълнувала и надеяла, един букурешки голедец повикал по-първите българи в градът, да заповяда при него и да поговорят за политически работи. Нашите по-първи българи се обрадвали, че им се представяла такава чест, щото да се удостоят да присъствуват на събранието у негово високопревъзходителство, и решили между себе си да не приемат в своето дружество ни един учен, млад и опитен човек, защото младите, учените и умните хора по мнението на хаджи Нича са вагабонти и въртоглави. Но намират се и такива хора, които разказват, че главната причина, която заставила хаджи Нича да не приемава учени и опитни хора в своята компания, се заключала в това, че тия вагабонти твърде лесно можали да му развалят плановете, които се въртели в главата му. Трябва да забележиме тука, че и хаджи Ничо в онова време не бил стар, но той бил умен и опитен повече от Авраама, защото имал пари; а букурешките българи ценят човека не по умът и честността, но по кесията.

У негово превъзходителство се събрали по-първите българи и мнозина от тях дошли с жените си и с домочадците си, защото и женската компания пожелала да види негово високопревъзходителство и неговата

сладка половина. П. Маслината, Н. Протопопович и М. Михальов дошли в пълна форма, т.е. във фракове и бели ръкавици; архиереят дошел със своята патерица и със своята политическа глава; богатият сарафин Н.Токмакът довел и своята дебела, като дебелата сянка, жена и своите тлъсти дъщери, които имали твърде сънливи физиономии; дошла и фамилията на Курта Боклукът, дошел и Нейчо Петлето, който постоянно живял по кърът и хранил многочислено стадо тлъсти свине, но на кого-то това не пречило да бъде сам мършав като гарга и да има жена и дъщери така също постни, гърчави и дългоноси, както и той сам. Най-последен дошел и сам хаджи Ничо.

Дълго време гостите на негово високопревъзходителство говорили за плодородието на влашката земя, за солта, за катранят и за цената на чирозите; а негово превъзходителство си играл със синджирчето на сахатът и разгледвал жените; но когато му вече омръзнало това занятие, то той повикал мъжете да идат в другата стая и да поговорят за политическите работи, а на жените дал право да си разказват за плачинтите, курабиите и за моравият атлаз.

Заседанието било открито от негово високопревъзходителство, който захванал да говори така:

„Братия! Негово императорско величество е намислило да освободи християните в турската империя и да отнеме гробът господен от неверните агаряни, които правят всякакви лошабини и всякакви беззакония на богомолците. Ръката на всевишният ще поддържа нашето оръжие и ще подкрепи величието ни. Молете се на бога и на пресветаго Сергия за здравето на руското воинство!“

– Да воскреснет бог и да расточатся враги его! – казал владиката.

– Спаси, господи, люди твоя и благослови достояние твое; победи благочестиваго императора нашего Николая Павловича на сопротивния даруя и твое сохраняя крестом твоим жителство – казали другите.

– Сега да ми кажете какво мислите вие да работите? – попитало негово високопревъзходителство.

– Ние ще да помагаме на Русията и да отнемеме гробът господен – казал владиката.

– Ние ще да въоръжиме всичка България против агаряните – казал Н. Протопопович.

– Ние ще да изгониме турците в Анадола – казал Михальов.

– Пари трябва, пари – казал Ничо.

– Русия ще да ви даде и всичко, щото ви трябва, само вие да възбунтувате народът и да му кажете да дочака руската победоносна армия

и да ѝ се покори.

– Всичко ще да направим, само вие да дадете пари – казал Ничо.

– Но вие да не чакате помощ само от нас, а и вие да пожертвувате, колкото можете – казало негово превъзходителство.

– И между себе си ще да събереме – казал Ничо и заседанието се свършило.

На другият ден после това произшествие хаджи Ничо събрал второ заседание, на което било решено да се направят кутийки, които да се запечатат с Ничовият печат и да се изпратят по всичките градове в Румъния, в които живеят българи, за да се съберат пожертвувания. Сам хаджи Ничо пушал в едно сандъче двайсет и пет жълтици, които до една били ексик и с дупки.

Вечерта после това заседание хаджи Ничо дошел дома си радостен и щастлив и легнал на своето орехово канапе, за да си успокои уморените кокали; нему било дотолкова весело и дотолкова добро, щото тоя ден оставил Пахома да готви сам и да изяде контрабанда една четвъртина от гозбата, три глави лук заедно със средата му и петдесет драма сирене. Дълго време Ничо лежал и радвал се, но нему се искало да изкаже някому своите радости и той повикал Пахома:

– Пахома бре, ела тука!

Пахом влязъл в одаята и държал в ръката си една набодка, която той чистил с пръстите си.

– Така ли се чисти набодка? – казал Ничо, но не темерлански, както той говорил обикновено, когато се карал на своят поданик и роб.

Пахом плюйнал на набодката, па извадил из джебът си една синя кърпица, която била нашарена с бели колелчета и която не била прана от Гергьовден, и захванал да продължава своето занятие.

– Не така, магаре, ниедно! Ти трябва да стълчиш един кирпич и с прахта му да изчистиш и набодката ми, и ножовете. Готово ли е яденето?

– Почакайте още малко – казал Пахом.

– Добре. А знаеш ли ти, Пахоме, че Русията ще се бие с турците? Знаеш ли ти, че негово превъзходителство ми рече: „Българите ще бъдат отнети от турците?“ Ти, Пахоме, трябва да ми слугуваш хубаво и да ме необкрадваш, а когато се освободи Българията, то аз ще те направя паша в Търново... Чуеш ли?

– Чуя – казал Пахом и помислил си: „Ако аз стана паша в Търново, то чорбаджията ми какъв ли ще да стане!“

– А иска ли ти се, Пахоме, да имаш български цар? Иска ли ти се да

чуеш, че поповите пеят в търновските черкови: „Помолимся о здравии господаря нашего Нича“?

– Иска ми се – казал Пахом.

– Ако е така, то аз ти казвам, че скоро ще да чуеш. Хайде, дай да вечерям.

– Да донеса ли лук, или не?

– Днеска няма да ям лук.

VIII.

И така хаджи Ничо все печелил и печелил от храмовете господин, почелил от училища, от читалища, от мъртвите, от сиромашкият пот, от семейните несъгласия, а най-много от народната кожа, която той великодушно продавал всекиму и тая своя търговия наричал „любов към отечеството“.

Севастополската драма се разиграла: невенчаният интригант Наполеон III и царица Виктория повдигнали своето оръжие против Русия и обявили на всичкият свят, че са намерени да пролеят и последната си капка кръв за целостта на Турската империя; Австрия поблагодарила на Русия за 1848 година и влязла в Румъния; Прусия останала неутрална, но вредила на Русия повече от другите държави; само един хаджи Ничо останал верен на императора Николая. Ничо събирал пари, събирал волентири, купувал пушки и пищови и изпроводил силна войска, двеста души помощ на руската армия. Тая Ничова помощ била гладна и жадна, гола и боса, но тя била въоръжена със стари турски пушки и шишинета, с криви сабли и с видински ножове, които всичките стрували не повече от сто жълтици и които били купени от дядо Чока, който поискал да даде и своята лепта на своето отечество. Както разказват умните хора, ако дядо Чока да не бил дал своята лепта, то хаджи Ничовата армия шяла да си остане в къщата цяла и неповредима, защото Ничо пожертвувал за тая цел само две нули. Когато един от руските генерали видял Ничовата армия, то написал в Петербург едно писмо, което имало следущето съдържание:

„Мене ми приказваха в Петербург, че из министерската каса се е изпроводила в Букурещ една твърде добра сума, за да се съставят български чети, а що виждам сега? Пред мене излязоха само двеста души, които виждам сега? Пред мене излязоха само двеста души, които нямат що да ядат и които са голи като соколи. Гледайте да поправите тая своя погрешка и да изпроводите на нашите братия южни славяни какво и да е съдържание.“

Руският генерал получил из Петербург такъв един отговор:

„Парите са изпроводени до хаджи Нича в Букурещ, който е твърде честит човек, според както ни разказва негово превъзходителство. Не е крив в това ни хаджи Ничо, нито негово превъзходителство, а южните славяни, които са като бъчва без дъно, в която колкото и да налива

човек, тя е все празна.“

И така, в това също време, когато се преписвали тяхно превъзходителство за българите: бъчви ли са тия, или са каци, то българските войници гладували, тъпкали руската кал, умирали по руските полета голи и боси и проливали кървави сълзи, а хаджи Ничо печелил и пак си останал честен човек.

В това също време, когато в Русия произходило това събитие, в Букурещ се намерили неблагодарни хора, които твърде често се сърдили на хаджи Нича и говорили измежду себе си такива неща, от които се наежвало кожата у честните хора.

– Сиромасите и кървавата си пара пуснаха в кутийките, жените обиците и пръстените си дадоха, децата си не купиха свирки и кукли, за да помогнат на своето отечество, а наш хаджи Ничо изсипа сиромашките мангъри в бакалската си каса и сега се гордее пред нази, че е богат човек – казал Никола Белият.

– Вие това от зло говорите – казал Нейчо Петлето. – Вие му завиждате, че има пари, а вие нямате. Аз мисля, че хаджи Ничо е тамам човек, защото из всяко нещо умее да извлече полза... Ако хаджията да се не беше възползувал от войната и ако да не оскубеше руснаците, и българските търговци, то вие сами щяхте да го окривите и щяхте да кажете, че той е глупав човек, защото не е можал да спечели пари, когато е можал да спечели. Не е срамота, мой брате, ако ти откраднеш, па да бъдеш богат, а ако не откраднеш, па да бъдеш сиромас, когато си можал да бъдеш богат. Аз мисля, че хаджи Ничо е най-умен човек от всичките българи и даже от всичките хора на светът.

– Ако е така, то хайдутите, убийците и обирачите са най-умни и най-честни хора на светът! – казал Никола.

– Хаджи Ничо не е нито хайдутин, нито убиец, нито обирач, а търговец, банкир и политик. Я кажи ми ти: кой търговец е честен на тоя свят?

– Тоя, който не продава липисканиии – казал Никола и тръгнал да си отиде, но Нейчо Петлето го хванал за ръкавът и рекъл му:

– Аз мисля така също, както мисли и байо хаджия: „Ще крада, ще интригувам, ще продавам душата си и на християнските, и на чифутските дяволи, ама пари ще да спечеля.“ Ние не сме хайдуци, ами сме търговци и правиме търговията си така, както я правят всичките хора.

– Хаджи Ничо е хайдутин и убиец – извикал Никола. А и ти не си по-добър от него.

– Кого е той убил? От кого е той откраднал?

– От русите и от българските търговци е откраднал. А ако искаш да знаеш кого е убил, то аз ще ти кажа, че той е убил българската младеж. Нима не е кражба да излъже човек руското правителство и да му се обещае, че ще да събере волентири, а като вземе рубличките, то да му покаже колтукът си? Нима не е кражба да обираме българите и да им казваме, че ако тия дадат пари, то България ще бъде свободна, а когато им вземаме парите, то да ги презираме и да ги наричаме вагабонти и неблагодарни? Така също нима не е убийство да излъжеме младите хора и да им наобещаваме златни гори, а после да ги пратиме в Русия да гинат без пари, без пушки, без хляб и без цървули, за да станат жертва на гладът, на зимата и на неприятелите? Грехота е и срамота е да браните такъв един човек, който е направил подобни лошабини. Аз трябва да ви разкажа още едно злочинство, което е направил хаджи Ничо, и когато свърша разговорът си, то ви моля да ми кажете имам ли аз право да го нарека най-голям злодей, или не.

– Разкажи, разкажи – извикали няколко души българи, които не твърде много обичали Нича, но не викали против него само и само за това, защото си купували из магазина му маслини и ориз.

– Слушайте – казал Никола Белият и захванал своят разказ. – На север от Букурещ се намира една твърде богата мушия, която принадлежеше на един стар и нещастен българин. Преди няколко години аз отидох на тая мушия по мои честни работи и останах да пренощувам у нашият стар българин, у когото беше дошел на гости и хаджи Ничо. Утринта аз станах рано и отидох на полето да прегледам кравите, които мислех да купя у дяда Стояна. Така се наричаше старецът. Трябва да забележа тук, че мушията се намира на брега на река Ардиш. Бреговете на ная река са твърде живописни, на разкошеството на селската природа никак не съответствува на сиромашията и голотията на селяните. Къщите на тия сиромаси приличат на кочини и обори, а ослепителният блясък и зелената растителност са нищо друго, освен горчива присмивка над покъсаните и окаляните дрипели, които носи така нареченият цар на природата. Но ако да би била само вънкашната бедност, то човек можеше с нея да се помири; но на един ред н тая бедност стои и нравствено, и умствено унижение, които се отражават на всичките селски лица, а това явление възмуцава душата на всеки благороден човек. Нищо благородно, нищо мъжествено, нищо високо, нищо човеческо не видиш ни на едно лице! Черти групи, понякогаж отвратителни; видиш не човека, а животно.

Тия ви се ниско кланят, когато ги срещнете на пътят, и със зачудено глупав поглед гледат след вази, когато вие преминете покрай тях.

Между хубавите и живите жребенца и биченца, които бягаха по полето, и между говедарят, който пасеше това безсловесно стадо, съществуваше твърде малко различие и ако човек захванеше да разсъждава кой е по-добър и по-развит от тях, то щеше да дойде до печален и унизителен резултат. Да ви кажа право – с това аз не искам да осъждам ни патриотите, ни официалните представители на народът, – мене ми се чини, че селачените деветдесет пъти повече приличат на роби, нежели на румънски граждани. А кой е в това крив? – Ще видиме по-долу.

На полупът срещнах една твърде сиромашкиня и покъсана жена; тя вървеше наведена и носеше вазаница трева на гърбът си и един сърп в ръката си; тя погледа на мене с любопитство, ние казахме един другиму добър ден и аз я попитах отдека тя иде и дека отива. Тя ходила в гората, косила трева със сърпът си и хранила с нея своята кравица, която доила, и носила млякото ѝ на продан в Букурещ; това тя направила вчера; това ще прави и утре, и в нейното бледо лице аз повече нищо не прочетох. Покосената трева, която тя носеше, беше твърде грациозно наклонила своите полуповянали листца и цветки; но тая, която ги носеше, представляваше само грубост, безобразие и изкажение на всичко, щото е човеческо. Аз пожелах да я накарам да говори и всичкият неин разговор беше само една дълга жалба; тежък и горчив живот, пиянец мъж, неблагоприятни деца; а освен това нищо тая година се не родило: ни хляб, ни кукуруз, ни орехи, ни лен. Само кравата и кокошките ѝ доносили доход, но твърде малък доход.

– Сиромасите могат из кожата си да излязат, могат и дене, и ноше да работят, могат да не ядат и да не спат, и пак нищо няма да добият – каза тя твърде мирно и седна да си почине. Седнах и аз около нея.

– Вашето село е твърде сиромашко – казах аз, после неголямо мълчание.

– Земята наша е плодовита, хората са работни, господ ни дава и свети Димитър ни помага, ала чокоите и чиновниците почти всичко изядат – каза сиромашкинята и още по-надолу наведе главата си.

– Мене ми се чини, че вашият болярин е добър човек – казах аз.

Жената ме погледна в очите, поклати главата си и проговори:

– Спаси, господи, от лукаваго! Нашият чокоин е дявол над дяволи-те, той и мога иска да излъже... У него сърце няма; той малко мисли и за душата си.

– Колко деня вие работите за него? – попитах аз.

– Цяла неделя... Всичките селяни му са дължни и затова ги има в ръцете си. Ала и него господ удари в главата: отплати му той за нашите

сълзи. Има вече петнайсет годин, откак той държи нашето село. Много пари той спечели в тия години, много имане накупи, много хорица изгори, ала господ и нему не даде щастие. Ожени се той в Букурещ и взема едно твърде богато момиче. Дечица му господ даде твърде малко – само едно момиченце, като ясното слънце на небето. Нашият чокой нищо и никого не обичаше така, както своето детенце, и сърцето си даваше за него. Азе мисля, че ако Настасия /така беше името на момиченцето/ да беше поискало от баща си хилядо гроша, то той щеше да ѝ ги начете, ако и да беше скъперник като чифутин. Настанаха Настасии петнайсет години, а момците захванаха да прескачат през прагът на тяхната къща. А колко момчета, боже ти мой господи, дохождаха в тяхната къща! И чокои, и боляри, и офицери, и генерали всякакви! А и девойчето беше за чудо! Хубавица, гиздосия, добра, обичлива и милаим девойче. Разболя се майка ѝ и отиде на небето. Хората казват, че нейният мъж много ѝ съкратил дните – господ ги там знае; не трябва да говори човек, щото не знае. Когато се мина една година после смъртта на нашата чокойка, то захванаха пак да дохождат момци и да искат Настасия за жена, ала нашият чокоин ни едно момче не хареса: един бил млад, друг бил сиромаш, трети – пиянец, четвърти не бил из добра фамилия и малко ли още що. „Аз ще да намеря за детето си някой големец, който да има и богатство, и слава, и всичко“ – казваше дядо Стоян и не даваше дъщерята си. Веднъж дойде един млад офицерин и попита дядо Стояна иска ли той да му даде дъщеря си. „Ами парици имаи ли?“ – го попита дядо Стоян. „Имам малко“ – каза офицеринът. „А аз искам да имате много и тогава да ви дам дъщеря си“. „Аз имам малко и вие ще да ми дадете малко и ща станат много“ – каза офицеринът и позасмя се. „Уший си кесии“ – му каза дядо Стоян и обърна на офицеринът гърбът си.

На Настасия се хареса офицеринът и тя замоли баща си да ѝ позволи да го вземе за мъж; но дядо Стоян се разсърди и извика: „Аз не съм печелил своите пари да ги дам да ги ядат калдъръм-челебиите... Аз искам да намеря богат зет, а не гол офицерин.“ „А аз друго не ща; ако ме не дадеш нему, то ме дай в манастирят да стана калугерка“ – каза Настасия. „Ще видиме щеш ли да вземеш друго, или не щеш!“ – каза дядо Стоян и отиде същият ден в Букурещ. На другият ден се върна назад и доведе си един стар цънцарин, който беше твърде богат човек: шест къщи имаше в Букурещ на най-доброто място.

– Настасио – извика дядо Стоян, – ела да целуваш ръка. Аз ти наме-рих това, щото ти трябва.

– А що си ми намерил, тато? – попита Настасия весело.

– Тоя човек ще бъде твой мъж – каза дядо Стоян и посочи с пръст на цънцъринът.

Настасия побледня като платно и нищо не проговори.

– Чуеш ли ти? – я попита дядо Стоян. – Тоя човек ще бъде твой мъж, защото е богат и големец... Ти мене трябва да слушаш, защото аз съм ти баща и доброто ти искам.

Настасия плака, моли и каза, че ще се убие, ала нищо ѝ не помогна: старецът казваше:

– Аз съм ти баща и жива ще те закопая.

Една нощ в нашето село стана голяма гълчотевица и голяма шумотевица: дядо Стоян пушна два-три пъти викаше: „Олеле, обирачи!“ Всичкото село стана на крака и отиде у дядови Стоянови, но след малко време всеки отиде у дома си, защото дядовото Стояново имане останало цяло, а само Настасия липсувала – тя побягнала с офицеринът. И остана старият хайдутин сам-самничек да глоби повече сиромасите и да проклина дъщеря си – каза най-послед сиромашката жена, па нарами пак селото си и упъти се към селото. Тръгнах и аз след нея и размишлявах си: „Ех, дядо Стояне, и на твоята душа не е съвсем чисто.“

Когато се върнах в къщата на дяда Стоян, то заварих там хаджи Нича, доктора Плоча, Геклеска адвокатинът и един духовни пастир. Всичките тия говореха живо за нещо си, но като ме видяха, то замълчаха и захванаха да си гледат коленете и да броят бройниците си. Дълго време всичките мълчаха, но най-послед хажи Ничо се обърна към мене и попита ме:

– Ти волове купуваш, Никола?

– Волове! – отговорих аз.

– Дойди на мойта мушия да ти продам стотина вола... Евтино ще да ти ги продам... Дойди след три деня... Хайде, върви си сега, защото си имаме работа.

Аз излязох, но не върнах се в Букурещ, а останах да чакам да си идат големите гости и тогава да поговоря с дяда Стояна за воловете. Около седем часа вечерта гостите си отидоха и аз влязох пак в къщата на дяда Стояна и намерих старият чокой, че лежи на постелята си полужив и полумъртъв.

– Добро вечер, дядо Стояне! – рекох аз.

– Дал ти бог добро, синко! Седни, седни... замини там и седни да си поговориме, защото ми е тежко на сърцето. Ти, мой синко, още не си имал деца и не знаеш как е тежко да мисли човек за тях. Мойто момиче осрами къщата ми и аз после смъртта си нищо не ще да му оставя; нека

тя скапе от глад; всичко ще да оставя нан черковите и на училищата, всичко, до парица.

– А аз мисля, че колкото и да е лошо детето ми, то ми все дете. А вашата дъщеря не е направила никакво зло – харесал ѝ се млад момък и тя се венчала с него. Зъл, добър, а той ѝ е вече мъж. Дядо Стояне, помислете си, че сте баща и в жилите на вашето дете тече ваша кръв.

Дядо Стоян стана на крака, прегърна ме, заплака и рече твърде жаловито:

– Никола, синко, научи ме що да правя: аз ще да полудея... Каж ми по-скоро какво да правя, дай ми добър ум и разум, научи ме, научи...

– Дай на дъщеря си половината от имането си, а другата половина раздай, комуто искаш – казах аз.

– Късно е вече, Никола! Късно е, мой мили синко! Защо ти озарна ми не изказа тия сладки думи? Защо ти ми не даде по-напред тоя ум, преди да дойдат хаджи Ничо, доктор Плоча и владиката? Сега е вече късно: аз дадох всичкото си имане хаджи Ничу да направи черкова и училища... Боже, какво да правя? Сиротото ми дете ще остане без кора хляб и ще да проклина баща си. Никола, какво да правя?

– Иди при хаджи Нича и искай си половината от имането... Каж ми, че озарана си бил сърдит на дъщеря си и затова си дал всичкото си имане на черковата.

– Добре казваш, Никола! Хайде да идеме заедно в Букурещ.

Дойдохме в Букурещ, но нито дядо Стоян получи половината от имането си, нито Настасия доби бащиното си богатство; дядо Стоян умря от дамла, а това доказва, че хаджи Ничо ненапразно води след себе си доктор Плоча; а Настасия ходи по съдовете и получи нула, а това доказва, че хаджи Ничо ненапразно води със себе си и адвокатин.

– А черкова направи ли хаджи Ничо? – попитали Никола няколко млади българи.

– Направил си е зъркелите – отговорил Никола. – Аз друг път ще ви разкажа за хаджи Нича и много още други неща и тогава мислете за него, щото искате.

IX.

И така, хаджи Ничо все печелил и печелил, а хората му се радвали, търпели го и хладнокръвно гледали на неговите кражби. Българите всичко понасят: ненапрасно нашите калугери и попове така много ни са говорили за търпението и смирението! Но колкото повече хаджи Ничо живял и богатял, толкова повече той ставал по-саможив, по-завистлив, по-шарлатанлив, по-крадлив и по-звероподобен; той желал да бъде навсякъде и във всичко първи и затова не можал да търпи ония хора, които знаели повеч от него, и преследовал ги с всичките си сили. Но пред по-силните, по-влиятелните и пред тия, от които той имал интереси, Ничо бил кротък, умилителен и сладкодум. Веднъж няколко българина се оплакали пред едно сиятелство от Нича, но сиятелството се зачудило и рекло:

– Това не е истина... Ничо е кротък като агне, а благостеви като протосингел.

И наистина, хаджи Ничо бил кротък, благочестив и срамежлив, когато говорил с негово сиятелство, а негово сиятелство, като всяко сиятелство, обичало подобно чиновническо смирение, защото и то някога си имало такова също чиновническо смирение, когато то още живяло в Петербург и търсило мазно място. За да разберат читателите ни доколко големи били Ничовите смирения и срамежливост, аз трябва да им разкажа как хаджи Ничо говорил с негово сиятелство. Когато Ничо чувствувал на себе си погледът на негово сиятелство, той губил красноречието си после третат дума и захващал да си търка с длан челото или да си глади коляното и това той правил дотолкова неестествено и продължително, щото негово сиятелство, при всичката своя важност и високомерие, не можал да се удържи и да се не засмее. „Коляното ли ви боли?“ – питал той. „Не, не боли ме, ваше сиятелство, никак ме не боли; аз така... научил съм се...“ „А аз мислех...“ „Ах, не, ами аз така... не“. Разговорът се продължал, но нещастни хаджи Ничо ставал червен като варен рак и пот му чучурал от лицето; очите му били широко отворени, блестяли и не шавали; той се старал да слуша и нищо не чул, устните му треперели като от треска, всичките сили на неговия бакалски ум се съсредоточавали на неговата злополучна ръка, която все продължала да търка коляното му: с една дума, в тая минута Пахомовото название *пат-ка с потури* било на своето място.

Но тежко ти от хаджи Нича, ако ти нямаш пари – той иска да му бѐдеш меkere, да му слугуваш, да му се кланяш, а той да седи като начумарена Стойка в конторѐт си, да си дращи едно-друго, да не обрѐща на тебе внимание и когато му дойде кефѐт, то да те погледа крѐвнишки в очите и да ти рече:

– Какво правиш бе, байо?

– Добре съм, кир Ничо!

– А бе, когато ще ти да се оставиш от тия вагабонтлѐци? Аз хилядо пъти ти съм казал да слушаш мене, ако искаш да прокопчаш, а ти пак ходиш с младите вагабонти.

В тия минути хаджи Ничо приличал на вѐлкѐт, който питал агнето защо то му размѐща водата.

– Аз съм трѐговец човек, кир Ничо, и с всякакви хора трябва да се събирам – казва мекерето.

– Всичко това е добро и аз за него ти се не карам. А кажи ми ти защо си ходил завчера у Стробелят и защо си седял с революционерите?... Байо ти Петраки ходи завчера у Стробелят да поразгледа кой е там и да послуша що се говори и видял те, че седиш с ревожлюционерите и за пушки приказваш. Ничо едно живо същество, което седяло при други един писмен стол и писало *дава-взема* в една голяма книга.

Това живо същество бил секретарин на хаджи Нича, наместник Пахомов, който имал тѐврде замечателна физиономия. Вземете една жѐлта коза, облечете ѝ бели панталони, бяло елече, бял сюртук и бяла риза, вържете ѝ червена вратовезка на шията, обуйте ѝ жѐлти чепичета, турете ѝ в джебѐт на елечето сахат с позлатено на трѐкалца синджирче, на което да виси един голям печат и едно жѐлто като жѐлтица календарче, и ще да си съставите пѐлно понятие за физическата красота на кир Петраки. Колкото за душевните качества на тоя козлевидни господин, аз ще да кажа кратко: Петраки е образец на блюдолизите и за едно кюфте е способен да продаде и баща си. Петраки кимнал с главата, че той е говорил истината, мекерето мѐлчало и подсмѐрчало, а хаджи Ничо се позасмѐял – драго му било, че уплашил заекѐт – и великодушно казал на мекерето да седне, но още веднѐж да не ходи у Стробля, и мирѐт бил заключен.

Но да видиме какво ще да разказва Никола Белият.

След няколко дѐня Никола Белият седял в едно кафене и около него стояли няколко млади бѐлгари.

– Всичкото това не е истина, щото вие разказвате за хаджи Нича – говорил Пахом Катранджият.

– Зная аз защо Никола ненавижда хаджията: завчера хаджи Ничо проминал с колата си по Поду Могошой и конете му опръскали байя Никола – казало Петлето.

– Аз не завиждам ни на колата му, ни на конете му, ни на роднините му, ни на фамилията му, а говоря това, щото е право. Не ще байо ви Никола такива кола, които са купени с човеческа кръв, не ща аз такива коне, които ядат не слама, а български тела.

– То не е истина – казал Пахом. – Конете не ядат месо.

– Ти, Пахоме, си глуповат и затова мълчи – казал Никола. – Чуйте, братия, какво ще ви кажа и помислете си иска ли Никола Белият да промени своето положение с положението на хаджи Нича, или не. Преди няколко години Ничо имаше давия с един българин, който беше по-умен и по-хитър от него. Давията, както се видеше, щеше да изиграе онзи българин и хаджи Ничо измислил адско средство само и само да победи своят противник. Първата причина, която заставила хаджията да се вземе за най-крайните средства, била тая, че той не бил научен да губи, а другата – той с всичкото си сърце и душа желал да унищожи един такъв конкурентин, който бил по-достоеен от него. Ничо подкупил един хайдутин и пратив го да убие своят противник. Но и в самото убийство Ничо постъпил хаджиничовски: той обещал на обиецът сто жълтици, а когато убиецът извършил своята абязаност, то получил само триесет, и то с големи мъки. „Вие ми казахте, че ще ми дадете сто жълтици“ – казал хайдутинът. „Вземи парите и върви си, ако не щеш да те предам на полицията“ – рекъл Ничо. „Да си проклет!“ – казал хайдутинът и отишел си.

– Това не е истина – казал Пахом.

– Тебе ти се не харесва кир Ничо, защото той има хубава къща – казало Петлето.

– Къщата Ничова е направена с народни пари и българите имат пълно право да потърсят от него сметка, да му вземат хубавата къща и да го пратят при дяволите – казал Никола. – Тая къща е направена от руски пари, които бяха изпратени за жените и за децата на българските волентири, които изгинаха в Русия, и за тия българи, които бяха заслужили с щото и да е на руската армия. Живееше в Свищов един българин, на когото името беше Конко. Тоя българин направил на русите голямо добро, но бил принужден да остави имането си в ръцете на турците и да спаси главата си – той бегал в Румъния. Един из руските генерали твърде добре знаел какви са заслугите на чича Конка и какви загуби е той имал и затова му се обещал да го награди по заслугите му. „Аз ще се

постарая да ти върна имането, което си ти изгубил, и даже мисля да ти го удвоя“ – казал генералинът чичу Конку и отишел си в Русия. Чичо Конко се надеял и чакал награда: чакал той година, чакал две, чакал пет, а из Петербург няма ни известие, ни награда. Чичо Конко написал писмо до пловдивският руски консул, а така също молил и хаджи Нича да напише в Русията и да моли, за да му дадат обещаното. Пловдивският консул явил чичу Конку, че руското правителство му изпраща редовно катагодишна помощ, и чичо Конко написал в Русия, че той не е получил досега нито една пара. Тогава той получил из Русия отговор, че му изпроводена една немалка сума като едновременна помощ. Разбира се, чичо Конко не получил ни едновременната, ни катагодишната помощ, защото парите били изпратени до хаджи Нича. Когато хаджи Ничо получил парите из Русия, то той намислил да дава чичу Конку само процентите, а капиталът да държи у себе си, но като видял, че може да задържи у себе си и процентите, то ги задържал и чичо Конко останал с празни ръце и с гладен корем.

– Това не е истина – казал Пахом.

– Никола все от завист говори; него го е яд, че хаджията има хубава градина и шадраван от мермер – казал Нейчо Петлето.

– Не ща аз такава градина – казал Никола. – Тя е направена от кокалите на ония българи, които се преселиха в Русия, по желанието на хаджи Нича, тая градина е обляена с цели реки български сълзи, а из шадраванът ѝ тече кръв, която рано или късно ще да задуши хаджи Нича в неговите конаци. Едно време Раковски казваше, че всяко едно зло може да се прости на човек, но изменничеството никога. Това е така. Хаджи Ничо пресели толкова хиляди българи в Русия, из които половината измря от глад и от студ, а другата половина се разпръсна по светът и изгуби се за българите, и всичкото това той извърши само и само за да спечели по една жълтица от човек. И тоя човек, който така безсъвестно продаде народът си, не се срамува да казва, че той прави добро на българският народ и че който му се не кланя и не съглашава се с него, е вагабонтин. Убиец, крадец, предател, шарлатанин, богопродавец, шпионин и пр., и пр. смее да нарича честните хора вагабонти и шпиони! Но нищо, скоро ще дойде ден и тоя злочинец ще да се попадне в клещите така също, както се попадна и неговият ортак и роднина Пърльовецът. Пърльовецът изял черковните и училищните пари в Карлово, но гражданите го засрамирах пред всичкия свят; намерил се един, който и плесница му ударил, а когато Пърльовецът умрял, то никой не отишел след гробът му. Такава е народната клетва. Всичко нашият народ ще да

прости хаджи Ничу, ала за ония българи, които той изпроводи в Русия – никога.

– Ами нима беше по-добро да ги остави в Турско и да ги убиват турците? – казал Пахом.

– Пахоме, аз ти казах, мой брате, че си ти глуповат и нищо не разбираш и затова те моля да се не мешаш в разговорът ми. Ти по-добре си гледай дигенът, защото политическите работи ти разбираш дотолкова, доколкото свинята разбира от философия.

– В Русия има и черкови, и пари, и земя, и кожи, и всичко – казало Петлето.

– Аз те съветувам, байо Нейко, да дадеш главата си на бозаджиите, да си варят в нея боза – казал Никола и отишел си.

X.

Из всичко това, щото аз говорих дотука за моят херой, читателите вече видят, че егоизмът на хаджи Нича се явява в най-ярка и в най-гола форма; а в следующите глави аз трябва да откроя, че в хаджи Нича човек не може да замечи даже привычка, с която големите егоисти и шарлатани барем из приличие прикриват своите егоистически стремления със стремления към обществените интереси. Егоизмът на хаджи Ничо има съвсем противоположни характер: той иска да му дава народът пари, без да го пита на какво ги употребява; да му се кланя и да го почита, без да вижда от него някое добро; да му благодари и да го хвали, без да му напоминава злото, което му е той направил, и най-после, да вярва в неговите обещания, с които той обича да храни българите. В здравите общества и у развитите народи егоистът, който изляза на общественото поприще, никога се не решава открито да преследова своите егоистически цели; той знае, че чрез това твърде лесно може да проиграе своите цели; той знае, че е длъжен да действа за общата полза и че когато той действително направи на народът каква да е полза, то обществото ще да го награди по заслугите му, без да разглежда на тънко що е произходило в тайниците на неговата душа и що го е накарало да бъде патриотин. В такова едно общество егоистите и дълбоко нравствените хора говорят и действуват еднакво и егоистът се явява в истинското свое облекло само тогава, когато самото общество бива излъгано в своите сметки и интереси или когато то падне така низко, щото различни лъстеци и шарлатани му сядат на шията и водят го на която страна и да поискат. Българските младежи и всичките честни, родолюбиви, умни и самостоятелни хора, открили целите и стремленията на хаджи Нича, познали неговата душа и затова пожелали да се оттеглят от него и от всичкото си сърце и душа захванали да гледат на моят херой с презрение. Но Ничо пак не останал сам; него окръжили няколко куфи глави, които той водил за носът, взимал им паричките, а после и сам се смеял на тяхната глупост. Едни из тия Ничови почитатели почитали своят идол затова, щото той им обещава, че когато Русията освободи българите, то Ничо без друго ще бъде български подкрал и ще им даде големи и важни служби.

– Кир Михальо ще ми бъде велики везир, байо Стефан – министър на философията, доктор Плоча – министър на финанцията, доктор Танас – на филологията и на съдопроизводството, дядо Марко – на войната,

доктор Василяки – на вътрешните работи и помощник на шех-юл-ислямът, дядо владика – на черковните работи и на просвещението, а Нейчо Петлето и мой Пахом ще станат губернатори в Търново и Русчук. Всичко това така трябва да бъде... Негово сиятелство ми каза, а на негово сиятелство пишат из Петербург – говорило негово кралевско величество кир Ничо, па и сам вярвал, че говори истина. Колкото за Пахома и за Петлето, то тия вярвали, че вече са станали губернатори и Акиф паша не съществува – и радвали се, и сънували, и надявали се.

Други почитали Нича затова, че той имал много пари и шадраван на дворът си, а третите – и сами не знаели защо го почитат. Най-големият и най-първият Ничов приятел и помощник бил доктор Плоча, който изпълнявал всичките Ничови желания и каприции, без да заборава и своята кесия. Между Нича и Плочата не били ни най-малките разногласия, защото и двамината гледали на животът еднакво, крали заедно, убивали заедно, глобили заедно, а в това също време занаятите им били различни, следователно съперничество не можало и да бъде между тях. Ничо крал, но той давал и на своя помощник малки трошици и помощникът му бил доволен, защото и той крал на друго място и нищо не давал Ничу.

Окончателно отделение на честните и родолюбивите българи от хаджи Ничовата компания се случило в 1861 година, когато Ничо помогнал на руските агенти да преселят българите в Русия и да населят нашето отечество с татари, черкези и с всякаква помия. И така, букурещките българи се разделили на два неприятелски лагера: в единът лагер стояли всичките български родолюбци под пряпорецът на българския юнак и патриотин Раковски, а в другият се сгруппировали няколко старца под предводителството на хаджи Нича. Трябва да забележа, че мнозина из Ничовата компания твърде добре разбирали, че Раковски е прав и че Ничо яде бабината си, но пак се съединили с Нича. На някои из тия старци се не харесвало младото поколение за това, защото младежът вървял против техните стари и отживели своя век понятия, с които по-голямата част от тях се вече уживяла и сроднила, следователно тия не можели вече да се откажат от тях. На други не падало на сърце това, че предводителите на млада България говорили открито истината; че тия умеели да внушат на народът правилен поглед към животът и че тия не вярвали в идеалните фантазии и бленуванета, които били религия за *еничерите*. И така, Раковски със своето учение и със своя правилен патриотизъм въроржил против себе си всичко, щото било старо, преживяло и гнило.

Разбира се, че и хаджи Ничо не разделял мненията и убежденията на тия старци, но той вземал тяхната страна по две причини: първо, старците имали пари; и, второ – той можал само с тия старци да живее, да ги лъже и да ги води за носът.

Раковски написал брошура против преселението на българи в Русия и тая брошура положила твърда стена между *младите* и между компанията на хаджи Нича. Освен това Раковски захванал в своята „Дунавски Лебед“, а така също и изустно да проповядва това, щото било противно на Ничовите интереси, и Ничо се решил да погуби българският патриотин.

„Аз твърде добре зная, че Раковски има право – мислил Ничо, – но той ми разваля интересите и затова той трябва да погине. Пари аз искам, пари... Аз искам да бъда по-богат и от Миша, и от Хиллера и затова, който ми стои на пътят, той трябва да се изпрати в ад при дяволите. Аз майка си и роднините си не пожалих, та тоя ли вагабонтин Раковски ще да пожалея?“

Трябва да забележа, че хаджи Ничо нарича вагабонти всичките българи, които нямат пари и които не желаят да ги печелят.

И така, съдбата на Раковски била решена. Най-напред хаджи Ничо наклеветил Раковски пред румънското правителство, че той мислил злото на К.Куза и Кузовите чиновници, за няколко руски полимперали, които се изтърсили из джебът на хаджи Нича, изгонили Раковски из своето господарство. Но Ничо пак не бил удовлетворен: той преследовал Раковски и в Сърбия, и в Русия, и в Австрия, и българският честити патриотин дошел до такова едно положение, щото бил принужден и да се върне в Румъния болен, разбит, нещастен и убит и физически, и нравствено. Когато хаджи Ничовото око видяло такова едно променение в Раковски, то приняло в неговата личност голямо участие, и ту с обещания, ту с лъстивост Ничо успял да добие доверие в отчаяната душа на Раковски и да извърши безпрепятствено своите цели. Хаджи Ничо искал да вземе Раковски в ръцете си и да го направи свое мекере, но Раковски захванал да се поправя, захванал да заборава претърпените нещастия и завзел се да издава своята замечателна „Бъдъщност“, в която той бил пак опозиция на хаджи Нича и на компанията. Тогава хаджи Ничо пак се завзел за своята стари занаят и решил в душата си да погуби съвсем своята противник. С помощта на своите руски полимперали Ничо успял да убие „Бъдъщност“ и да доведе редакторът ѝ до нищета.

Всичките тия произшествия потресл впечатлителната душа на Раковски и той страшно заболял. Хаджи Ничо пак вземал участие в

съдбата на Раковски и с помощта на своите приятели доктори дотолкова му помогнал, щото Раковски оставил тоя свят в продължение на няколко недели.

XI.

После смъртта на Раковски хаджи Ничо мислил, че е изкопал българското възрождение заедно с коренът му и че той отсега ще бъде самодържец над целия български народ, но бил излъган в своите надежди. Българското движение приличало на онзи змей, за когото разказват бабешките приказници, че когато царският син му отсякъл едната глава, то на нейно място порасли три. Раковски само орал, а неговите последователи захванали да сеят и да жънат. Но хаджи Ничо не губил надеждата си, той бил уверен, че със своето богатство ще да изплува отгоре над всяко едно нещо, като зехтин над водата – и печелил. Когато хаджи Ничо намирал някой бездетен българин, който имал повече парици, то като хирург вземал със себе си своите сечива, т.е. вземал доктора Плоча, Геклеска и владиката и правил визита на богатият идол. Българинът посрещал българските големци, радвал им се и не знаел къде да ги дене, а хаджи Ничо и неговата компания гледала на бъдещият благодетел с такива щастливи и радостни лица, които приличали на мокро кадифе.

Захващал се разговор. Най-напред захващал да говори сам хаджи Ничо и говорил умилително, жалостиво, патриотически и сладкогласно.

Трябва всеки човек да мисли за отечеството си, за земята си и за градът, отдека е той родом. Всичко на тоя свят е смъртно, всичко се изгубва и отива на вятърът, само доброто, което направи човек на своето отечество, се не изгубва никога. Аз познавах твърде много българи, които оставиха големи пари; а дека се дянаха тия пари? – Изядоха ги равратните им синове и дъщери, разпиляха ги роднините им изхарчиха ги епитропите им и изгубиха ги унуките им. Всичко, всичко е смъртно на тоя свят! (Хаджи Ничо въздъхнал) Ах, щастлив е тоя човек, който още при животът си направи някое добро, щото да може сам с ръката си да събере плодовете от това добро. Който направи черкова, училище, болница и други богоугодни заведения, той само може да каже, че е направил добро нещо на земята и за душата си – неговото име ще да се слави во веки веков.

– А колко пари трябва, за да се направи една хубава черкова? – пита старият българин.

– Около десет хиляди жълтици, заедно с мястото – казва хаджи Ничо.

– Но аз нямам десет хиляди жълтици, аз имам само шест хиляди.

– Ах, това е лесна работа! Дайте вие шест хиляди жълтици, па и ние между себе си ще да събереме още четири и всичко ще бъде свършено.

– Но мене ми се иска да направя сам една черкова и на престолът ѝ да бъде написано „Тутор и приложник Тричко“.

– И това е лесна работа! Ние можеме да дадем шестте хиляди жълтици с лихва и когато тия се увеличат до десет хиляди, то тогава вече да изградиме черковата – казва Ничо.

И така, парите се давали в ръцете на хаджи Нича, процентите расли, Тричко умираше, черковата очаквала своето съществуване, а хаджи Ничо все печелил и печелил.

Един из старите българи поискал да даде пари за черкова и училище, но тия да се направят при животът му. Хаджи Ничо му вземал парите и захванал да търси място, на което да бъде изградена черковата и училището; той намерил едно прязно място, купил го, главил майстори, но все чакал нещо си и не захващал зданието; а когато българинът захванал да пита Нича защо той не гради черковата, то Ничо намерил причина да се скара със сайбият на мястото... и повлякъл с него такъв дълъг съдебни процес, щото не само един стар българин би умрял от старост, дорде той да се свърши, но и сам хаджи Ничо имал време да остане и да побелее.

Когато хаджи Ничо не бил в състояние да убеди старите българи, за да направят черкова и училище, то владиката се вземал за своята обаяност. Тоя фанариотски архиерей дотолкова изпекъл фанариотският занаят, щото ни един старец и ни една бабичка не можели да се противят на неговата воля, а особено тогава, когато той захващал да им говори за страшният съд Христов, за пътуването на блажена Теодора по митарствата и за земното нищожество на човекът.

А когато и светият отец не можал да направи нищо, то тия важни дела приемали на себе си доктор Плоча със своите медицинарии и г.Геклеско със своите закони.

Един из богатите българи не пожелал да прави черкови и училища, но поискал да остави един доход от 10,000 гроша, из които да се възпитават млади българчета в Европа. Хаджи Ничо вземал и тия пари и нито българчета изпращал да се учат в странство, нито помагал на ония ученици, които се учили в Букурещ. Когато един из българите добил една такава дързост, щото попитал негово величество кир Нича – защо той злоупотребява хорските пари и не изпълнява волята на покойните завещатели, то Ничо му рекъл: „Аз мисля, че е много по-добре да се

увеличи по-напред капиталът, а после да се изпращат момчета. Ние имаме сега пари само за две момчета, а ако увеличим капиталът, то ще имаме за пет или десет.“

– А кога ще това да бъде? Вие може да поискате, щото да възпитавате сто момчета, а да се увеличи капиталът дотолкова, щото да могат тия момчета да се възпитават, вам трябвават 1,000 години.

– След двайсет-триесет годин – казал Ничо и позасмеял се.

– Но да не мислите, че Ничо мислил да проживее още петдесет години и да дочака да види с очите си ония българчета, които ще да се възпитават на Тричкови пари? – Не, Ничо имал съвсем друго на умът си.

В тая глава аз трябва още да кажа, че хаджи Ничо печели не само от старите българи, а и от правителството. Няколко родолюбиви българи молили преди няколко години румънското правителство да им помогне да направят в Търново болница. Румънското правителство се обещало да дава всяка година по 10,000 гр. и вносвало тая сума акуратно. Преминали пет години и правителството се надеяло, че неговите пожертвования принасят на българският народ голяма полза, но било излъгано. Веднъж един търновец отишел при един румънски чиновник по работа си, и между другите разговори чиновникът попитал търновецът:

– Как отива болницата?

– Коя болница? – попитал търновецът.

– Търновската.

– Ние в Търново нямаме болница.

– Не може то да бъде! Ние всяка година даваме из правителствена та каса по 10,000 гр. за вашата болница.

– А кому вие давате тия пари?

– Хаджи Ничу.

– Хаджи Ничо в Търново не е пращал никакви пари и не е правил никакви болници, той ви е излъгал.

Чиновникът се зачудил, повикал у себе си хаджи Нича и попитал го:

– Какво направихте с Търновската болница?

– Ще да я направиме – отговорил Ничо, без да почервенеет.

– Но вие казвахте, че тя е вече направена и болните вече се лечат в нея?

– Зданието беше малко и затова ние намислихме да увеличиме капиталът и да направиме голяма болница.

– Правителството не желае вече да помага на Търновската болница,

когато тя не съществува – казал чиновникът.

– Ама ние ще да я направиме – отговорил Ничо.

– Не сме ние дотолкова глупави, както вие мислите – казал чиновникът. – Ние искахме да помогнеме на сиромасите, а не да пълниме вашият джеб.

После това произшествие някои българи нападнали хаджи Нича и поискали да знаят защо той не употребява хорските пари там, за дека са тия назначени, но хаджи Ничо им отговорил:

– Дали ли сте ми вие нещо? Нека дойдат ония (мъртвите), които са ми дали своите капитали, да търсят от мене хесап. На вагабонти аз не съм длъжен да разказвам що съм намерен да правя!

Но да не бъдат оскърбени и тия българи, които протестирали против Нича, и да не изнасят боклукът на сокакът, то Ничо пратил кир Михалю, за да ги успокои и да им наобещае златни гори.

– Вие не знаете още що мисли хаджи Ничо – говорил Михалю. – Защо са вам черкови и болници? Пушки трябват, пушки. Почакайте малко и ще да видите какво ще да направи кир Ничо! Не мислете, че нему трябват вашите мангъри; той е богат като Демидов. Или за децата си и за жената си ги печели! Дебели са вашите глави.

Българите се успокоявали и чакали големи неща от хаджи Нича, очаквали да видят легии, пушки и топове, но хаджи Ничо все печелил и печелил.

XII.

В палатите на хаджи Нича било голямо събрание: всичкото Ничово министерство заедно със своите *чувства* дошло на това велико събрание, всичките богати българи се домъкнали да послушат сладките речи на негово величество, дошли и няколко мекерета, които се пушали в събранията само в извънредни случаи. Един из тия мекерета бил братът на Нейка Петлето, за когото аз трябва да кажа няколко думи, за да остане неговото име в българските хронографии. Това българско светило отишло преди няколко години в Лайпциг, за да продава там своите изделия, и отишло в една локанта – разбира се, в такава, дека е по-евтино, т.е. в която ядат кочияшите – да нахрани своето чувство и поискал да му донесат супа, защото тя била най-евтина. Когато изял супата, то той не искал вече друго ядене, а седял и чакал нещо си. На трапезата седели много хора и когато един из тях ял варено месо, изял половината, а половината оставил, то братът на Петлето посегнал със своята наботка, вземал останалото у съседът му ядене и проговорил български: „За това месо се е пари платило, защо да се връща назад“. Когато у други негов съсед останала една сърма, то и нея той оплескал; у другото останало печено – и него. Слугата, който подавал ядене, като видял, че нашият Крали Марко засукал ръкавите си и пригответил се да изяде всичко, щото оставало от кочияшите, то го хванал за ръка, завел го в кухнята и дал му пълно ведро с ядене, от което локантаджията не мислил вече да печели и което пригответил за свинете си. За това юначество на Нейковият брат и до днес разказват лайпцишките жители.

И така, у хаджи Нича било голямо събрание. Хаджи Ничо седял намръждено като крава в къшето, а в това също време лицето му чегато искало да каже: „Ще ви покажа аз кой е хаджи Ничо!“ Доктор Плоча и Михальо подмигвали на публиката, един с лявото око, а други с дясното, и лицата им виражали голяма радост и голямо щастие; владиката седял, мигал и с двете очи, секнал се час по час и подсмърчал като просяшко дете; другата публика седяла и гледала на кир Нича с багоговение. Когато всичките дошли и насядали, то хаджи Ничо казал:

– Нашето отечество е в опасно положение и ние трябва да му помогнеме. Негово сиятелство се обещава да ни даде малко пушки и малко пари, ала и ние да не бъдем като просяци и да събереме между себе си някоя жълтица, защото хората дават само тогава, когато видят, че и

ние сме положили по нещо. Аз ще да дам 5,000 жълтици, а ако е нужно и повече.

Министрите на хаджи Нича погладили с длан брадите си, поклати-ли главите си и решили да последуват примерът на хаджи Нича. Един и тях обещал хилядо жълтици, други – петстотин, трети – сто, а четвърти – петдесет. В това също време хаджи Ничо си мислил:

„Негово сиятелство ми каза, че щат да ни дадат един билион жълтици, които, като поседят у мене, дорде се нареди работата, то от лихвата им аз ще да си взема петте хиляди жълтички. Освен това тия пари, които ще бъдат събрани от влашките българи, не трябва да се показват на негово сиятелство. Кой знае какво може да се случи! Аз тия пари ще да оставя у мене и ще да ги употребя за извънредни случаи. Ами и кой ще да ми ги търси!... Ако в едно мътно време не спечели човек, то никога няма да спечели.“

Из тия думи на хаджи Нича читателите видят, че той печели и от своите министри, и от своите приятели и чиновници, и от своите меке-рета, с една дума, Ничо във всяко едно отношение надминувал и Мехмед Али паша, който бил известен на всички Европа със своите способности да глоби и сиромасите, и богатите; само хаджи Ничо нямал таки-ва политически умствени способности, каквито имал Мехмед, и не можал да се сети, че негово сиятелство се обещало да даде един милион жълтици не Ничу, а за полза на българският народ. Милионът бил пра-тен в Белград, за да бъде съставена българската легия, и хаджи Ничо останал на подплъзък. Но наш Ничо пак се не отказал от своите цели и работил. Най-напред той оплескал събраните във Влашко от влашките българи пари, после захванал да прави интриги между българчетата, ко-ито се намирали в легията, и работата се свършила твърде плачевно. Най-после хаджи Ничо отишел при негово сиятелство и рекъл му:

– Аз ви казах, че парите трябва да се дадат мене, но вие ме не послушахте и дадохте ги князу Михаилу. Видите ли сега, че работата се развали?

– А кажете ми как ние можеме да поправиме работата? – попитало негово сиятелство.

– Легията трябва да се направи в Румъния, а парите за нейното със-тавление да се дадат мене. Аз хилядо пъти по-добре зная потребностите на българският народ, нежели княз Михаил и други.

– А румънското правителство?

– Ние трябва да направиме всичкото това тайно и никой да не знае – отговорил Ничо.

– Хайде, вие гледайте да организирате легията, а ние ще дадем пари – казало. Негово сиятелство.

Хаджи Ничо и неговата компания писали в Белград на българчетата да дойдат в Румъния, защото в Белград не било място да се съставяват легии за България, и Румъния твърде скоро се напълнила с млади юнаци, които не знаяли що да правят, ходили голи и боси и умирали от глад и от студ. Когато неколцина из тия млади момчета отишли при кир Нича и поискали му пари за ядене и за облекло, то той им отговорил:

– Защо сте дошли? Защо оставихте Белград и дотъррахте се тука? Или ви беше лошаво тамо? Вас трябва човек да бие, па да ви не казва защо ви бие. Ха, пилейте се оттук! Аз не съм ви банкир и дохождате да искате пари от мене. Вървете и търсете си работа или тукашната полиция ще ви затвори като вагабонтин.

– А защо ни вие писахте да оставиме в Белград легията и да дойдем тука? – попитали младите българи.

– Кой ви е писал? Дека ви е писмото? Аз не съм и мислил да ви пиша!

Един от младите българи извадил из пазухата си едно писмо и подал го на хаджи Нича, който прочел следущото:

„Момчета! Ние видиме, че сърбите не се отнасят с вас братски и искат да ви направят свои мекерета, искат да убият във вас патриотическия дух, искат да ви оскърбят и да ви употребяват като своя машина. Освен това, ние сме определили да ви се дават всеки месец по три жълтици, да ви облекат в чохени дрехи и да ви хранят с месо, а ние чуеме, че ни едно от тия условия се не изпълнява, и затова вие най-добре ще да направите, ако се върнете в Румъния и да съставиме тука истинска българска легия, която да се управлява самостоятелно. Ние сме проводили на сръбското правителство твърде много пари, но ако се върнете назад, то ще да поискаме да ни се върнат тия пари и тогава вие ще да живеете като господ дал. Всички вие сте или търговци, или търговски синове и научили сте се да живеете малко по-добре, а не както живеят сръбските солдати... Върнете се в Румъния и да работиме за нашето мило отечество.“

– Това писмо не е мое, нито пък аз зная кой го е написал – казал Ничо. – Какво ще да правя сега с вази? Хайде, аз ще ви дам по една жълтица за ядене, дорде си намерите места, и да се захванете на работа. Ха, вървете си сега.

Младите българи дошли до голямо отчаяние и не знаели що да правят, а хаджи Ничовата съвест остана чиста. Да говоря за българските

чети, които преминаха под предводителството на Тотя, на Панайота и най-после на Хаджи Димитра, е напразно, ще кажа само, че всичките тия чети бяха въоръжени на сиромашки мангъри, че хаджи Ничо и неговото министерство, не само че с нищо не помогнаха на своите братия, които отидоха да умрат за своето отечество, но т и я сами бяха причина да погине Хаджи Димитровото дело, а така също и сам Хаджи Димитър. Хаджи Ничо, от когото се криеха българските юнаци, узнал, че Хаджи Димитър иска да премине в България със своята малка четица, и обадил на руския консул; руският консул обадил на францюзкият, а францюзкият на Митхад паша, и Хаджи Димитър пострадал от своите рождени братия. Който не вярва на моите думи, то нека прочете „червената книга“ от 1868 година.

Един твърде умен човек казал: „Дайте ми умни и образовани хора, а не маслинари и сапунджии, ако искате да направиме работа. Маслинаруите нямат нито патриотизъм, нито съвест, нито усещане за свобода; тия приличат на чувал с жълтици; турете в чувалът 10 хиляди жълтици и чувалът ще да чини 10 хиляди жълтици, турете 5 и той ще да чини пет, турете една и той ще да чини една, извадете и едната жълтица и чувалът ще да си остане чувал.“ На това умно изречение аз ще да притурия тия думи: „Вземете от хаджи Нича народните пари, които е той награбил с всякакви несправедливости, и хаджи Ничо ще остане само хаджи Ничо, вземете му и ония пари, които е той спечелил като търговец и шеретин, т.е. които е изпокрал от сиромасите, то ще да остане само една кожа с лой, която не ще да бъде потребна за нищо друго, освен за плашило на децата и за гнусота на честните хора“. В европейские господарства хайдучите и издайниците се затварят и бесят, а хаджи Ничо все печели и печели!

XIII.

Да разказвам за ситните източници, из които хаджи Ничо е събирал своите доходи, е напразно; ще кажа само, че той из всяко едно обществено дело е извличал полза. Направил той черкова и пожертвувал за направата ѝ 300 жълтици, но натоварил я с такива проценти, щото храмът божи никога не ще може да се отплати от своят тугор и приложник; направил училище, благотелно общество, читалище и типография на акции, от които се надеял да пожъне безгрешен плод, но кагото видял, че доходите от тия заведения са малки, то ги унищожил и капиталът им струпал в касата си. Но хаджи Ничо е самолюбив човек и желае да се прослави и да се покаже пред светът, че той всичко прави за своят народ и отечество, и затова той не развалял съвсем гореказаните учреждения, но употребял ги за своя полза, като своя собственост. Учениците из училището били obligани да работят на своите благотелители и всеки из Ничовата компания имал пълно право да ги праща на пиящата да му купуват месо, лук, праса и пр., учителят бил obligан да пее в черковата и да събира Ничовите търговски вересии; „Благотелна дружина“ помагала само на готвачките, на перачките и на слугите, които извършвали Ничовите дела, а така също и делата на неговата компания. Когато някой нещастен българин дохождал при Нича и молил го да му помогне из сумите на „Благотелната дружина“, то Ничо го питал:

– Ти от кои си българи: из България или из Влашко?

– Аз, кир Ничо, съм из България – говорил българинът. – Турците ме хванаха преди няколко години, пратиха ме в Диарбекир и там ме продържаха пет години. Здравето си аз изгубих, кир Ничо! Болен съм, кир Ничо!... Аз дойдох тука да се полекувам.

– Нашата „Благотелна дружина“ не помага на отсрещните българи, а на тия, които са из Влашко – говорил Ничо.

Когато някой сиромах студентин дохождал при Нича и молил го за помощ, то Ничо по питал:

– Ти от младите ли си или от старите?

– Аз съм ученик и не принадлежа ни на една партия – говорил студентинът.

– А аз зная, че ти си от младите, защото един от моите приятели те видял в читалището на младите. Хайде, иди при Цанчовича да ти помогне.

– Аз Цанчовича не познавам – говорил студентинът.

– Неговата магаза е в улица Липискания – говорил Ничо и обръщал гърбът си към просителят.

Един българин се учил в Белград и отивал в Русия да довърши науките си. Тоя българин бил сиромаш и отишел при Нича да иска помощ, но Ничо му отказал и отказал му за това, защото тоя българин се учил в Белград. Към всичкото това аз трябва да притурия, че Ничо и неговата компания не помага и на тия жени, които са по-старички, защото тия вече не са способни да извършават патриотически дела.

Да разкажа и друго едно произшествие, из което читателите ще да си съставят понятие за хаджи Ничовите умствени способности. Преди няколко години един из нашите български учени люде намислил да състави едно дружество, на което целта да бъде да се разпространява между българският народ знание и образование и да се обработва българската история и филология. Разбира се, че при сегашното незавидно и горчиво положение на българският народ, такова едно дружество е необходимо за нас, а особено тогава, когато всичките почти народи и народности са намерили за потребно да учредят у себе си подобни дружества. Наш хаджи Ничо одобрил проектите на Стоянеска /така е името на учения българин/, обещал се да даде 2 хиляди жълтици за тая благонамерена цел, накарал и своите министри да подпишат кой колкото може и Стоянеско отишел да събира спомоществувания по другите градове във Влашко, а така също и в Русия. Одеските българи приели най-голямо участие в това дело, прегледали проектите и един из тях пожертвувал 15 000 рубли. Радостен се върнал Стоянеско из Русия в Букурещ и явил на хаджи Нича и на неговата компания своите успехи. Всичко било извършено добре, всичко приемало благоприятен вид и Стоянеско тържествувал, но тука кир Ничо показал своят характер. Дорде Стоянеско се бавил в Одеса, то Ничо измайсторисал други един проект, по който трябвало да бъде съставено българското дружество, и в тоя проект се говорило: първо, това дружество да бъде зависимо от хаджи Ничовият комитет; второ, „ако в случай дружеството би се развалило, то капиталът му да се употреби от комитета за някоя работа, която би послужила за умственото развитие на българската народност“ (т.е. която би послужила за обогатяването на хаджи Нича и на компанията); трето, капиталът на дружеството да се даде в ръцете на хаджи Нича, защото само хаджи Нича бил способен да го управлява, за да даде по-много проценти. Разбира се, одеските българи – които жертвували такива големи суми и които имали намерение не да крадат и да богатеят от народните

предприятия, а да направят истинска полза на своето нещастно отечество – не можали да се съгласят с хаджи Нича и с неговата компания и не пожелали да дадат капиталите си в ръцете на бездънна бъчва, в която щото влезе, то се не връща вече назад. Одеските, болгарските, браилските и др.българи искали, щото капиталът на дружеството да бъде в някой иностранни банк, и това накарало хаджи Нича да се откаже от дружеството и да употреби всичките си сили, за да го развали. Когато в Галац били събрани депутатите из много български градове, за да прегледат уставите и да одобрят един из тях, т.е. или хаджи Ничовият, или Одеският, то хаджи Ничо изпроводил на това събрание едно свое меке-ре и своят адвокатин да правят интриги и да се стараят да развалят дружеството. Когато всичките членове и депутати одобрили одеският проект, то хаджи Ничовите мекерета се дотолкова разсърдили, щото един из тях захванал да плаши членовете на дружеството, че дружеството ще да бъде унищожено от правителството.

Такъв е наш хаджи Ничо, който сам се е назначил за директор на българския народ и у когото в главата се въртят донкишотовски идеи.

За пари и за богатство хаджи Ничо е способен да убие и своят рождени брат. Преди една година руското правителство искаше да намери някои си свои революционери, които се скривали в Румъния. Румънското правителство, по желание на руският консул, затворило някой си поляк, когото обвиняли, че той правил калпави асигнации. Наш хаджи Ничо в това мътно време намерил случай да си отмъсти на младите българи, които отваряли очите на ония хора, които Ничо искал да дои и да стриже, а така също – и на членовете на дружеството. Ничо разказал на румънската полиция, че той подозревава и някои българи, че тия уж участвуват в полските дела и че и тия трябва да са криви за правенето на калпавите асигнации. Един от гюргевските депутати, който бил в Галац на събранието, бил затворен; писмата на младите българи се разпечатвали и предавали се на полицията, с една дума, хаджи Ничо бил най-ревностният шпионин на руското правителство. Веднъж донесли в кир Ничовата кантора едно писмо, което било адресирано до двама млади българи. Хаджи Ничо го разпечатал и – о, чудо!... Писмото било написано с ръцете си, отишел при консултът и донесъл му своето откритие. Консултът предал писмото на трибуналът, който и повикал младите българи да го прочетат и да обяснят неговото съдържание. Младите българи, които били иностранни поданици, се съгласили да дадат ключът на цифрите на един из консулите, който да прочете писмото, и ако има в него нещо криминално, то тогава са готови да отговарят за своите прегрешения

пред трибуналът, а ако това писмо има друго съдържание, то да им се даде назад. И – о, ново чудо! Консулт прочел средующото:

„Цариград, 13 февруария. Владика Доротей (роднина хаджи Нича) предал на турското правителство Василя, който разпространявал по България революционни идеи. Но не бойте се, народът рано или късно ще да отмъсти за проляната досега братска кръв, която са изцедили нашите предатели, владици и чорбаджии. Ние трябва да сме братия с всичките християни на Балканският полуостров и да помниме, че един без други не сме за нищо и за никакво – нашият неприятел е един и нашите интереси са общи. Руското правителство прави твърде лошаво, като изпраща по нашите места такива консули, които не само че не гледат да се укрепят славянските симпатии, а унищожават ги постепенно, а тия симпатии са съществували толкова векове! Кой е тука крив?“

XIV.

Тихо и гладко вървял хаджи Ничовия кораб, надолу из реката на животът, т.е. вървял той към тая страна, дека всинца ни очаква общият наш океан на нищожеството и готови се да ни погълне. Вървели пролет след пролет, есен след есен, зима след зима и лято след лято; разцъфтявала се и отцъфтявала природата; всичко вървяло така, както е то вървяло преди хилядо години, всичко вървяло напред, а в това също време оставало неподвижно: същото небе, същото слънце, тия същи славеи, тия същи цветя... Само тайнственото течение на времето карало хората, а заедно с тях и хаджи Нича, напред и напред, по-близо и по-близо до мрачният и страшният океан. Ето че се чуе вече неговото страшно реве-не и неговата ужасна вълна оттласква от себе си живот; ето, че мирише вече на плесен, на мокрота и на пръст... Бели косми, сбръчкано и жълтовато лице, слаби кости, сухи жили... Но хаджи Ничо от нищо се не бои: той чете своите жълтици, глоби пак своите приятели и неприятели, купува мушия след мушия, пие чай с консулт, пува младите и т.н.; но долното му чене вече захванало да трепери... Всичко расте, живее и умира: новият зъб тласка стария и той пада, младите растения хласкат старите и тия падат и съхнат. Истина, че много млади борове гинат от бравдата на селянинът, но тия и тук не гинат безполезно. Младите борове секат само тогава, когато желаят да ги турят за белези около пътят, за да го не изгубят пътниците, кога падне много сняг. Старите борове не секат за тая цел, защото тия не са в състояние да показват пътят: тия са вече преживели своето време и гордо вият своите върхове към ясното небе. Но каква полза излиза от тая тяхна гордост? Дървото е дорасло до това, щото е станало по-високо от другите; но заедно с това е отишла и неговата сила, неговата младост, неговата хубост и всичко, щото вълнува животните сили – човекът вече е заточил неговото сърце. Вървете вие, годиници, по своят път и по своето предназначение, вървете си тихо и покойно; приминувайте вие, бури, дъжд и град, покрай старите дървета; падайте роси, грей слънце и оживявайте ги!

Но вашите усилия са напразни! Защо хабите своите сили и своите благотворящи сокове? Защо нарушавате тишината и спокойствието на дивото и безживотното растение? Старият бор не е в състояние да устои против силната буря. Бурята е нужна, бурята е плодородна само за младата душа, която с радост посреща всеки удар, с равнодушна насмешка

гледа на всичко, щото я окръжава, и с пълна вяра и самонадеяност ѝ стои насреща и вика я на бой. Твърдите натури всякога остават победители: тях не устрасават никакви сили, от която страна тия и да се появят – от страната ли на грубата и телесната сила, или от страната на умственото поле, – тия всякога трябва да бъдат победители! И колко радости и наслаждения трябва да изпита тая душа, която се е борила и с външните, и с вътрешните свои неприятели? Колко душевни наслаждения и високо самоуважение се появяват у човека, когато той извърши тия победи без ничия помощ и без ничие съчувствие? А без тая борба и без тия страдания няма пълно щастие: без тях човек не чувствува онова блаженство, което го въздига на оная висока степен, която му дава титула човек. Духът на времето изисква нови хора и нови умове; тоя дух е такава една сила, до която трябва да се досягат само чисти ръце и способни личности. Пред тая нравствена сила човек трябва всякога да благоговее. Пред тая сила не е срамотно да преклони човек коленете си; с нея е и сладко, и приятно да върви той към своите цели. Тая сила не може да ти отнеме никаква клевета, никакво чорбаджийско съзаклатие, никаква човеческа армия. Няма на светът нещо по-високо и по-благородно, отколкото да се бори човек за човеческото право, за свободата на личността и за щастието на своя ближни, без да търси за това награда. Само в такава една борба се показва човеческият характер и животът има за нас голяма красота; в такава борба светото чувство се очищава, в душата прониква дълбоко велико човеческо стремление, облагородява се сърцето и човекът става човек. Умейте само да управлявате такъв един инструмент и вие ще направите много; но ако вие нямате знание и изкуство за това, то по-добре е да го не взимате в своите ръце, защото нищо няма да направите. Помнете само едно, че в стремлението да се върви напред е всичката сила, в него е всичкият живот, в него няма място за нищо, което е отживяло, остаряло и умряло. Оставете мъртвите да погребват мъртвите; унищожавайте тия гнили трупове, които въоняват нашата атмосфера; не плашете се пред затрудненията; прескокнете през барикадите, ако искате да намерите щастие и добро; ударете звънецът на истината и крачете напред. Всеки, който се обърне назад и потърси старото, той ще да се вкамени като Лотовата жена.

В младото българско поколение се появи вече оная животворяща сила, която се нарича напредък, и хиляди хаджиничовци, които още живеят на светът и тегнат на земята, трябва да се изгубят и да дадат място на новите способности и на новите умове. Хаджи Димитровата чута уби не само турската гордост, но и чорбаджийското високомерие.

– Младежът е станал твърде непокорен и твърде дързостен – говорят старците.

– Не уважават вече тия ни старите хора, ни бащината си къща! Тия не вярват вече, че има на светът дяволи, самодиви, таласъми, вампири... Безбожници и грешници са тия станали – казват бабите.

– Да съм аз паша или султан, то щях да дам повеление да се избесят всичките млади и развалени хора – казал един старец. – Няколко млади чапкъни се събрали завчера на пазарят, хванали нашият чорбаджия за яката и искат да им даде есап за училището и за черковата. „Ти си изпокрал светът – му казват. – Ти трябва да дадеш народното добро; ти трябва да дадеш божието богови, а училищното на училището.“ А нашият чорбаджия стои като дете пред чапкъните, мига глупаво и мълчи като пукал. Лоши времена са настанали! „Ти крадеш, ти глобиш сиромасите, ти ядеш чуждият пот“ – ти казва младежът. А да ги попитам аз: кой не краде и кой не глоби? Защо е и чорбаджия, ако той не изяде няколко патки, няколко гъски и няколко кола жито от селяните? Не може вече така да се живее!

– Бяха такива времена – говорил други един старец, – когато никой те не питаше колко пари си вземал из черковата или из еснафската каса, и хората живееха по-добре; а днес всеки копелак иска да ти погледа в кесията и да види колко пари си спечелил сам и колко ти са паднали в ръцете келепир. Минаха се вече старите времена, в които за подобна дързост ние награждавахме чапкъните с това, че им удряхме по двайсет и пет тояги по петите и не казвахме им защо ги биеме.

– Колко изяде не повече от едно дукато от народното имане, той трябва да се изгони из нашето дружество – говорят младите българи. – Който изяде народна пара, той не е българин, а е изедник, предател, Юда и шарлатанин.

А Ничо?

* * *

Така се свършва първата част от житието на карловският гражданин хаджи Нича. Ако сме описали колко-годе барем някои отделни черти из животът на това животно, то добро, а ако никак не сме удовлетворили очакванието на нашите читатели, то ги молиме да ни простят засега. Надеяме се след време да допълним хаджи Ничовата история и да довършиме неговият портрет.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Мирослава Фъндъкова

Публикация:

Любен Каравелов, Събрани съчинения, том 2, „Български писател“, С. 1965

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4129>]